

Від слова до знань

Грамматика української мови
для II класу
загальноосвітнього ліцею і технікуму

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

The cover features a surreal illustration. At the top, a figure in a yellow shirt and blue pants is upside down, holding a brown book. Below this, a large, scalloped-edged thought bubble contains a complex scene: a hand with a red cuff, a blue snake, a figure in a yellow and purple outfit holding books, and a figure in a crown. At the bottom, a person is lying on their back, reading a large open book. The background is a dark blue space with stars and a planet.

Дагмара Новацька

Тетяна Оуергі

Від слова до знань

Граматика української мови
для II класу
загальноосвітнього ліцею і технікуму

Wydawnictwo KUL
Lublin 2022

Dagmara Nowacka
Tetyana Ouerghi

Od słowa do wiedzy

Gramatyka języka ukraińskiego
dla II klasy
liceum ogólnokształcącego i technikum

Wydawnictwo KUL
Lublin 2022

Recenzenci

dr hab. Anna Horniatko-Szumiłowicz, prof. UAM
dr hab. Przemysław Józwikiewicz, prof. UW

Projekt okładki i stron tytułowych
Agnieszka Gawryszuk

Opracowanie komputerowe
Jarosław Łukasik

Opracowanie techniczne treści multimedialnych
Krzysztof Abramowski

Na okładce:

Julien Malland, Wołodimir Manzos, *Życie bez nauki – śmierć*,
mural na budynku przy ulicy Illińskiej 4A w Kijowie.

Autor fotografii: Agata Matysiak

Ekspert

dr Olga Barabasz-Rewak

Podręcznik wykonano na zlecenie i ze środków Ministra Edukacji i Nauki
w Katedrze Literatury Ukrainiejskiej i Białoruskiej oraz
Katedrze Translatoryki i Języków Słowiańskich na Wydziale Nauk Humanistycznych
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie,
al. Raławickie 14, 20-950 Lublin (umowa nr MEN/2019/DPPI/1149).

Nadzór nad opracowaniem podręcznika sprawował:
dziekan WNH KUL dr hab. Dariusz Skórczewski, prof. KUL

„Od słowa do wiedzy. Podręcznik gramatyki ukraińskiej dla II klasy liceum ogólnokształcącego i technikum. Część 2”
został dopuszczony do użytku szkolnego (art. 22c ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty,
Dz.U. z 2020 r. poz. 1327). Rzecznawcy: prof. dr hab. Irena Mytnik (UW) — opinia merytoryczno-dydaktyczna;
mgr Aleksandra Bzdel (ZSzUJN) — opinia merytoryczno-dydaktyczna; dr Tomasz Karpowicz (UW) — opinia językowa.
Rok dopuszczenia: 2022.

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Wydawnictwo KUL, Lublin 2021
ISBN 978-83-8061-942-5 (całość)
ISBN 978-83-8288-008-3 (część 2)

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 740 93 40
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

ТАЄМНИЧА Ґ – П'ЯТА ЛІТЕРА УКРАЇНСЬКОЇ АБЕТКИ

- Чим радянській владі не догодила літера ґ?
- На захист літери ґ в українській мові
- Словничок найбільш вживаних слів з літерою ґ
- Чинний правопис літери ґ
- Літери ґ та ґ' у словах іншомовного походження

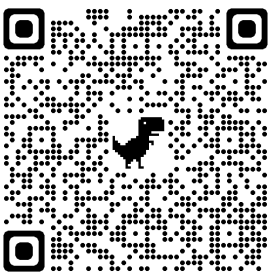
Історія літери «Ґ»

Хоча літера «ґ» використовувалася у староукраїнській мові ще з XVI століття й вперше зустрічається у «Пересопницькому Євангелії» (1556–1561), багато хто вважає її прикритим нововведенням. Усе це трапилось через те, що в радянські часи українську мову максимально наближали до російської, тож все, що не вписувалося у рамки мови «братнього народу», намагалися прибрати.

Ця літера зустрічається ще в білоруській та ромській абетках, де позначає той самий звук — [g]. Загалом, її вживання аргументоване тим, що літери на позначення «твердого ґ» в нашому алфавіті немає. А «звичайне» ґ передає все ж звук [h], а не [g]. До речі, в російській мові літера ґ позначає винятково звук [g].

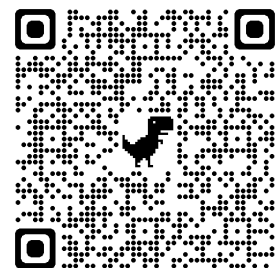
У 1619 році літеру «ґ» вводить до алфавіту Мелетій Смотрицький у своїй «Граматиці». Цю букву вчений уживав на позначення зімкненого звуку (звук літери «ґ» є щілинним). Раніше у старослов'янській мові існував лише звук [r], який практично зник із української мови та перетворився на [r], який на письмі зображувався «gr», у той час як інші слов'янські мови використовують звук [r], позначаючи його літерами «g», «g».

Очевидно, що українська мова не могла обійтися без літературного позначення звуку [r], тому у великій кількості середньовічних текстів спостерігаємо звукосполучення «kr» (це і «Лексикон» Памви Беринди, і пізніші документи). Згодом почали використовувати літеру «g» на позначення [r] («Грамматика» Пантелеймона Куліша, журнал «Основа»).

Східна Україна втратила літеру «ґ» після низки заборон української мови, у той час як Західна Україна продовжила традицію: у 1834 році цю букву запровадив Й. Левицький, і саме з його граматики літера переходить до «желехівського» правопису, чинного в Галичині та Закарпатті до 1939-1944 років. Протягом того часу східна частина України переживе тимчасове повернення літери «ґ» до абетки, проте у 1933 році радянська влада знову заборонить використання цієї літери. Хоча видатні мовознавці в теорії довели логічність, доцільність, історичну обґрунтованість літери «ґ», а журналісти, письменники використовують на практиці (так, Грінченко у своєму «Словнику української мови» вживає цю літеру; всього 527 слів).

До української мови ця літера повертається лише у правописі 1990 року.

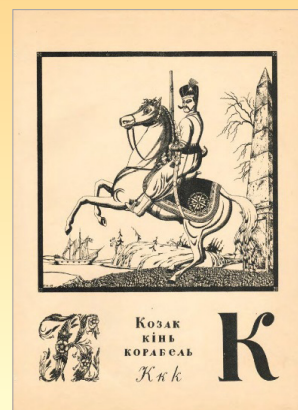

Цікаво знати

З 30-40 років XIX ст., передусім у Галичині, починає більше поширюватись і зрештою переважати літера «Г». Першим з галицьких граматистів увів її до своєї граматики 1834 р. Й. Левицький. Звертає на неї увагу М. Шашкевич у брошурі «Азбука і абетка» (1836), спростовуючи закиди прихильників польської латинки, що нібито українська кирилиця бідна, неспроможна передавати багатьох звуків.

Літера «г» в українській абетці. Ілюстрація Георгія Нарбута, 1917 р.
<http://www.dukat-art.com/ua/auctions/s-omij-aukcion-ukrayins-ka-kniga/lot/59>

Про необхідність вживання літери Г найкраще переконують такі приклади:

1. Цей потрапить будь на чому заґрати, а той потрапить будь що за ґрати, (тобто в тюрму).
2. І маєток заґарбав і хазяїна заґарбав (запорпав).
3. Гайда, хлопці! - Гайда грає! (пастуший музичний інструмент).
4. Гніт нестерпучий пече, наче гніт палючий.
5. А наш цуцик гав! та гав! - хоче наловити ґав.
6. Ходив на гулі, доки не дістав гулі.
7. Нашу малу Ганку посадили на високому ґанку.
8. Цей показує на миґах, той витворює на дриґах.
9. Німецьке слово гут означає капелюх, а слово ґут означає добре.

У карпатських діалектах української мови слово *дівка* вимовляється *гівка*, а в південно-східних діалектах слово *Дмитро* вимовляється *ґмитро*, а слово *навідліт* вимовляється *навіґлі*.

Як бачимо з наведених прикладів, нехтування літерою Г у багатьох випадках є невиправданим і нелогічним обмеженням фонетичної багатогранності як живої розмовної української мови, так і давньоукраїнської мови при коментуванні окремих фонетичних явищ в історичному аспекті чи при транскрибуванні чужомовних слів, діалектизмів чи власних імен, які містять цю фонему.

Як передаються G і H у словах іншомовного походження

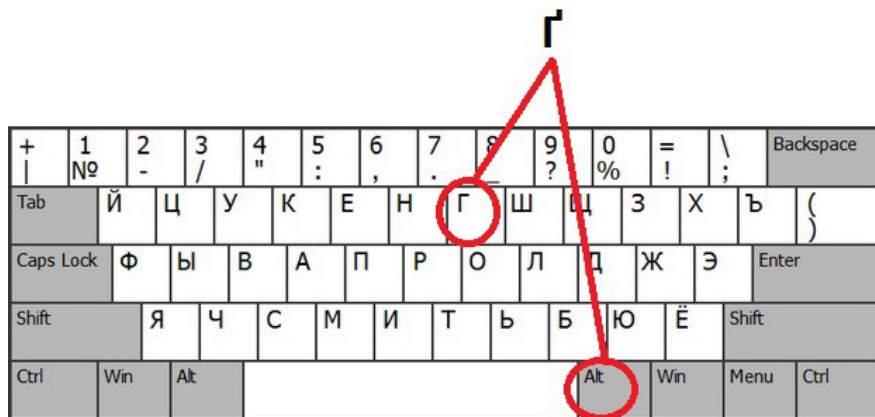
Положення проєкту правопису 1999 року щодо літери «г» розширює випадки її вживання на власні назви іншомовного походження (крім назв країн) та незасвоєні іншомовні слова для відтворення відповідного проривного звуку.

- У власних назвах іншомовного походження *g* згідно з традицією вимовляється як *г*; проте збереження *g* у вимові не є порушенням орфоепічної норми. Отже, правильною є вимова: *Ґданськ* і *Ґданськ*, *Ґренландія* й *Ґренландія*, *Ґібралтарі* *Ґібралтар*; *Ґарібальді* й *Ґарібальд*, *Ґете* й *Ґете*.
- В окремих словах англійського походження *h* передається як *х*: *хобі*, *хокей*, *хол*, *Хемінґуей* та ін.
- Варто зазначити, що літера *g* у словах англійського походження буде транслітеруватися буквосполученням «дж», адже саме так вона зазвичай промовляється у цій мові. Наприклад, у широко вживаній наразі посаді «менеджер» (*manager*) або у «королівському» імені Джордж (*George*). Але, традиційно саме імена королів у нас транслітеруються, як і в російській мові, за «німецькою» традицією. Тобто, діловий партнер — *Джордж Сміт*, але король *Георг V*.

- Зазвичай у власних іменах і назвах, якщо у мові-джерелі пишеться «g», то застосовуємо «ґ», а якщо «h» — «г»: *Вергілій, Георг Вільгельм, Фридрих Гегель, Георг Фридрих Гендель, Васко да Гама, Магатма Ганді, Федерико Гарсія Лорка, Вінсент ван Гог, Грета Гарбо (Густафссон), Едвард Гріг, Курт Георг Кісінґер, Томаш Гарріг Масарик, Клемент Готвальд, Густав Гусак* та інші.
- Але не все так просто з транслітерацією італійського g. Адже тут воно зазвичай передається як «дж»: *Джованні (Giovanni), Джотто (Giotto), Джузеппе (Giuseppe)*, але *Гарібальді*. Тут також усе залежить від того, як саме вимовляються ці слова у «материнській» мові.
- А от слова з французької зазвичай транслітеруються через «ж»: *кортеж (cortège), Жерар (Gerard), Жорж (Georges)*. Але традиційно *Генуя (Genova)*.
- Літеру g передаємо буквою ґ у не засвоєних українською мовою іншомовних словах, а також в іншомовних словосполученнях, що транслітеруються засобами української графіки: лат. *альтер еґо (alter ego)* - друге я, *персона нон гра́та (persona non grata)* - небажана особа, *фата морґана (fata morgana)* - марево; франц. *Гран-прі (grand prix)* - найвища нагорода на конкурсі, змаганнях; англ. *ґудбай (good bye)* - до побачення; нім. «Фольксваґен» («Volkswagen») - назва автомобільної фірми, «Зюддойче цайтунґ» («Süddeutsche Zeitung») – назва газети тощо.

Як написати букву ґ у Microsoft Office Word?

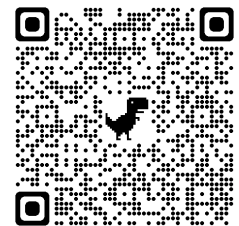

<https://cikavo.info.com/cikavo-vmiti/yak-nabrati-bukvu-g-na-klaviaturi.html>

Найбільш уживані слова з літерою «Ґ»

- **Аґрус** – вид ягідних рослин родини аґрусових.
- **Ґаблі** - сільськогосподарське знаряддя з кількома довгими зубами на держаку, що використовується для піднімання, розтрушування сіна, соломи, снопів, листя, розкидання гною.
- **Ґава** – ворона.
- **Ґазда** – господар.
- **Ґандж** – недолік, хиба.
- **Ґанок** - прибудова з майданчиком і східцями, а подекуди з покрівлею біля входу в будинок.
- **Ґатунок** - сорт, розряд виробу за якістю.
- **Ґвалт** – сильний крик, голос.
- **Ґегати** - видавати звуки, властиві гусям.
- **Ґедзь** - велика муха, що живиться кров'ю тварин і соком рослин.
- **Ґерґелі** – гуси великої породи.
- **Ґіґнути** – загинути, вмерти.
- **Ґирліґа** - ціпок, часто загнутий на кінці, яким користуються пастухи, старі люди.
- **Ґлей1** - пластична глина (здебільшого гончарна) сизого, червоного та інших кольорів.
- **Ґлей2** – вишневий клей.

- **Гніт** - стрічка або шнур, що використовується для горіння в деяких освітлювальних та нагрівальних приладах.
- **Гогель-могель** - сирий жовток яйця, стертий з цукром.
- **Гонт** - покрівельний матеріал у вигляді клинчастих дощочок, драниць, плашок фігурної форми, які мають поздовжнє з'єднання.
- **Горґани** - гірський масив, система гірських хребтів у зовнішній смузі скибових Українських Карпат.
- **Горонда** - село в Закарпатті.
- **Грасувати** - вистругувати, розчищати.
- **Грати** - переплетення металевих (зрідка дерев'яних) прутів, штаб, що використовується для загорожі.
- **Гречний** - шанобливо ввічливий у поводженні з людьми; чемний.
- **Гринджоли** - низькі й широкі сани з боками, що розширюються від передка.
- **Ґрунт** - верхній шар земної кори, придатний для життя рослин.
- **Ґудзик** – предмет, переважно круглої форми, що служить застібною в одязі або використовується як прикраса.
- **Ґуля** - заокруглена опуклість, нарост на тілі людини або тварини від запалення, удару.
- **Ґуральня** - спиртово-горілчаний завод.
- **Джигун** - той, хто сіє неспокій серед людей, підбурює на якісь учинки; бунтівник.
- **Дзіґа** - дитяча іграшка у вигляді круга або кулі на осі, яка при швидкому обертанні утримується у вертикальному положенні.
- **Дзіґлик** – стільчик.
- **Дриґати** - робити різкі уривчасті рухи, переважно ногами (про людей), лапами (про тварин).
- **Легінь** – парубок, юнак
- **Ремиґати** - відригувати та повторно пережовувати проковтнуту їжу (про деяких жуйних тварин).
- **Уґля** – село в Закарпатті
- У прізвищах українців: **Ґалаґан, Ґалятовський, Ґенік, Ґерзанич, Ґердан, Ґжіцький, Ґіґа, Ґоґа, Ґойдич, Ґонта, Ґриґа, Ґудзь, Ґуля, Ломаґа.**

Склади 10 речень з вибраними словами зі словничка до теми буква Г

Література

1. <https://pt.slideshare.net/hel77/ss-11788084>
2. <https://profpressa.com/articles/zagadkova-litera-g>
3. дидактичний матеріал www.vseosvita.ua
4. https://otherreferats.allbest.ru/languages/00671054_0.html

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

- У чому полягає явище спрощення?
- У яких випадках воно відбувається?

ВПРАВА Придумай слова, у яких спостерігається збіг приголосних, наприклад шістнадцять, пестливий, гігантський, студентство. Як вимовляємо такі слова?

Українська мова уникає скупчення складних для вимови звукосполучень приголосних, які порушують притаманну їй милозвучність (евфонію), у результаті чого відбувається спрощення вимови приголосних звуків.

ЕВФОНІЯ (МИЛОЗВУЧНІСТЬ) – здатність фонетичної системи мови до мелодійного звучання

[Українська мова друга за милозвучністю мова світу: спростування міфу \(24tv.ua\)](#)

Спрощення відбувається при збігові кількох приголосних в основі слова. Тоді один із звуків зникає у вимові, що фіксується на письмі пропуском відповідної букви.

Спрощення відбувається найчастіше в групах приголосних:

- ждн**:- *тижня* (від *тиждень*),
- здн**:- *виїзний* (від *виїзд*),
- стн**:- *радінний* (від *радість*), *пісний* (від *піст*),
- стл**:- *щасливий* (від *щастя*)

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

У словах: *кістлявий, пестливий, шістнадцять* звукосполучення **-стн-**, **-стл-** зберігають літеру **т**, хоч у вимові спрощення відсутнє.

Не відбувається на письмі спрощення приголосних у всіх запозичених словах та похідних від них: *агентство, гігантський, контрастний, студентство*,

АЛЕ: *інтриганський* (бо утворений від *інтриган*), *компромісний* (бо *компроміс*)

Цікаво знати!

Явище спрощення відбулося у процесі історичного розвитку української мови:

-здрн- *пізній* (пор. давнє *поздъно*), сучасна російська мова – *поздно*,

-лнц- *сонце* (пор. давнє *сьлньце*), сучасна російська мова - *солнце*

Українська мова	Польська мова	Російська мова
<i>пізній</i>	<i>różny</i>	<i>позднѣй</i>
<i>щасливий</i>	<i>szczęśliwy</i>	<i>счастливѣй</i>
<i>сонце</i>	<i>śłońce</i>	<i>солнце</i>

ЗАВДАННЯ

1. Що таке евфонія? Чому важлива вона для української мови?
2. Чим пояснюється різниця у написанні слів *заздрісний* – *контрастний*, *доблесний* – *шістнадцять*?
3. На місці крапок, де потрібно, постав пропущені букви.
Проїз...ний, пристрас...ний, контраст...ний, аген...ство, чес...ний, сер...це, студен...ський, дилетан...ський, кож...ний, ровес...ник, совіс...ний, ус...ний, словес...ний, виїз...ний, гіган...ський, шіс...десят, балас...ний, щас...ливий, корис...ний, інтриган...ський, шіс...надцять.
4. Вибери слова, які підпорядковуються одному правилу. Сформулюй його.
Читання, цілісний, дніпровський, поїзний, спізвився, бризнути, сміється, корисний, тиснути, туристський, тижневий, річний, водограй, сороковий, вдвоє.
5. У котрому рядку допущено помилку в групах приголосних?
А) якісний, пристрасний, розісланий, пісний;
Б) випускний, тижневий, нещасний, кісники;
В) авантюристський, артистці, чесно, кістлявий;
Г) хруснути, шістсот, студентський, компостний.
6. Познач рядок, у якому порушено правила спрощення в групах приголосних:
А) ремісник, абстрактний, піаністчин, пискнути;
Б) якісно, учасник, туристський, пестливий;
В) кістлявий, пристрасний, дилетантський, пропускний;
Г) комендантський, буревісник, баяністці, шістнадцять.
7. Познач рядок, у якому спрощення приголосних в усіх словах передається на письмі:
А) артис...ці, зап'яс...ний, тис...нути, злощас...ний;
Б) кореспонден...ський, швидкіс...ний, аванпост...ний, кіс...лявий;

- В) дріж..жовий, ях...сен, жаліс...ний, інтелігент..ський;
Г) проіз...ний, свис..нути, чес...ний, сер...цевина.

8. Познач рядок, у якому спрощення приголосних в усіх словах передається на письмі:

- А) заїз..ний, шіс...сот, хвас...ливий, со...нце;
Б) безчес...ний, блис...нути, якіс...ний, мотиж...ня;
В) студен...чин, п'я...десят, відпус...ка, сер..це;
Г) очис...ний, шіс...надцять, випус...ний, ус...но.

9. Познач рядок, у якому допущено помилки в написанні груп приголосних:

- А) пестливий, тижневий, модерністський, серце, невістці;
Б) міський, артисці, гіганський, туристський, якісний;
В) шістсот, блиснути, почесний, абонентський, медалістці;
Г) намісник, свиснути, улесливий, парламентський, прикрісний.

10. Познач рядок, у якому всі слова зі спрощенням у групах приголосних записані правильно:

- А) безсмертний, виснути, ненависний, компостний, тижневий;
Б) туристський, вартісний, присвистнути, пестливий, заїжджений;
В) студентство, буревісник, зап'ястний, випускний, бризнути;
Г) брязнуги, пропагандиський, місцевий, вискнути, шістнадцять.

11. Спрощення в групах приголосних на письмі відбувається в усіх словах рядка:

- А) блис...нути, сервіс...ний, шубовс...нути, гігант..ський;
Б) бряз...нути, під'із...на, облас...ний, парламент...сякий;
В) якіс...ний, хрус...нути, страс...на, заздріс...ний;
Г) їж....жу, шелес...не, пес...ливо, очис..ний.

12. У словах якого стовпчика спрощення на письмі не позначається:

- А) капус..няк, капус..ниця, капус..ний;
Б) шіс..десят, шіс..десятники, шіс..десятий;
В) захис..ниця, полезахис..ний, захис..ник;
Г) улес..ливо, підлес..ливість.

13. Спрощення приголосних немає на письмі через його відсутність у вимові у всіх словах рядка:

- А) кіс..лявий, закарп..ський, кількіс..ний, влас..ник;
Б) учас..ник, щотиж..ня, баскетболіс..ці, стис..нути;
В) швидкіс..ний, безвиіз..ний, контрас..ий, ус..но;
Г) зап'яс..ний, пес..ливий, випус..ний, хвас..ливий.

14. Спрощення приголосних позначається на письмі у всіх словах рядка:

- А) облас..ний, безкорис..ливий, хрус..нути, тиж..невик;
Б) щас..ливий, пес..ливий, президен..ський, захис..ник;
В) кіс..лявий, блис..нути, натщесер..це, наперс..ник;
Г) заздріс..ний, контрас..ний, влас..ник, благовіс..ний.

ПРАВОПИС ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

- З якої букви пишемо назви організацій, підприємств та установ?
- З якої букви пишемо назви орденів, відзнак та нагород?
- Як правильно записати заголовок твору?
- Що таке Нобелівська премія?

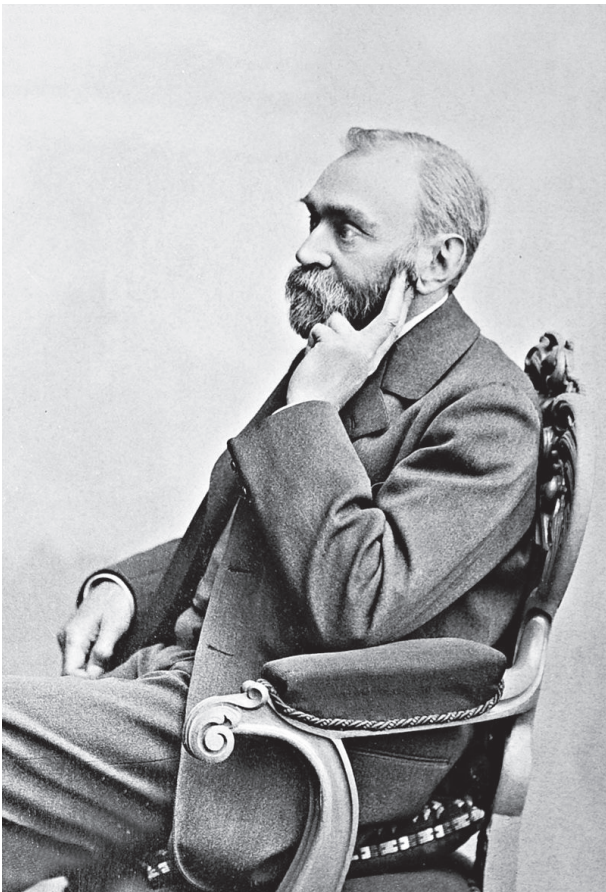
Прочитай тексти. Зверни увагу на підкреслені назви.

Нобелівська премія

Одна з найпрестижніших міжнародних премій, яку щорічно присуджують за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства. Сума премії змінюється залежно від доходів Фундації Нобеля.

Присуджується щорічно з 1901 року за видатні заслуги у галузі фізики, хімії, фізіології, медицини, літератури та діяльності за збереження миру. 1968 року Банком Швеції заснована так звана Нобелівська премія з економіки, офіційна назва — Премія Шведського центрального банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля.

Заповіт Альфреда Нобеля

Згідно з інструкціями Нобеля, відповідальним за присудження премії миру став Норвезький Нобелівський комітет, членів якого було призначено у квітні 1897 року після набуття чинності заповіту. Через деякий час у цьому ж році були визначені організації, що присуджують і решту премій. 7 червня Каролінський Інститут став відповідальним за присудження премії в галузі фізіології або медицини; 9 червня Шведська академія отримала право присуджувати премію з літератури; 11 червня Шведська королівська академія наук стала відповідальною за присудження премій з фізики та хімії. 29 червня 1900 року було засновано Фундацію Нобеля для керування фінансами й організації вручення Нобелівських премій. У Фундації Нобеля були досягнуті домовленості про базові принципи вручення премій, і у 1900 році розроблений статут фонду був затверджений королем Оскаром II. У 1905 році Шведсько-норвезька унія була розірвана. З цього часу Норвезький Нобелівський комітет відповідає за присудження Нобелівської премії миру, а шведські організації є відповідальними за решту премій.

Лавреатка Нобелівської премії з літератури за 2015 рік народилася 1948 року в Станіславові (нині Івано-Франківськ) в сім'ї сільських вчителів. Батько — білорус, викладав історію, мати — українка вчителька німецької мови. Дитинство провела у бабусі, в українському селі, у Немирівському районі Вінницької області.

У 1967 році вступила на факультет журналістики Білоруського державного університету, після закінчення якого Світлану скерували на роботу в районну газету міста Береза. Через рік отримала роботу в республіканській «Сельской газете», а ще згодом — у журналі «Нёман» (орган Спілки письменників Білорусі).

Найвидатніші твори: «У войны не женское лицо», 1983; «Цинковые мальчики», 1989 (91), «Зачарованные смертью», 1993; «Чернобыльская молитва», 1997; «Время секонд-хэнд: конец красного человека», 2013.

Вибрані нагороди: Літературна премія імені Миколи Островського (1984); Премія Ленінського комсомолу (1986); Премія «Тріумф» (1997); Літературна премія Центральної Європи Angelus (2011); Офіцерський хрест ордена Мистецтва і літератури (2014); Нобелівська премія (2015); Премія імені Анни Політковської (2018).

8 жовтня 2015 року Світлану Алексієвич відзначено Нобелівською премією з літератури «за її багатоголосу творчість — пам'ятник стражданню і мужності у наш час». Світлана Алексієвич — перша нобелівська лавреатка в історії незалежної Білорусі; вона стала першим з 1987 року російськомовним письменником, що удостоєний Нобелівської премії з літератури. Вперше за півстоліття премія була присуджена письменникові, який переважно працює в жанрі документальної літератури; при цьому вперше Нобелівська премія з літератури присуджена професійному журналісту.

Нобелівська премія — Вікіпедія (wikipedia.org)

Алексієвич Світлана Олександрівна — Вікіпедія (wikipedia.org)

Алексієвич про скасування виступу в Одесі: У Росії я бандерівка, русофобка, в Україні пишуть, що я не люблю українського народу / ГОРДОН (gordonua.com)

цинкові хлопчики – Szukaj w Google

Цікаво знати!

Нобель склав заповіт, де наказав створити фонд, відсотки з якого будуть видаватися у вигляді премії тим, хто впродовж попереднього року приніс найбільшу користь людству. Зазначені відсотки відповідно до заповіту ділилися на 5 рівних частин, які призначаються для заохочення відкриттів у галузі фізики, хімії, фізіології або медицини, літератури та для особливих досягнень перед людством у справу миру. Виняток — математика. За легендою це пов'язано із сумною історією кохання Нобеля. Дівчина, яку він кохав, одружилася з математиком. Через це Нобелівська премія не поширюється на цю галузь науки.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Назви орденів, відзнак, нагород, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери:

*Літературна премія імені Миколи Островського
орден княгині Ольги
медаль «За відвагу»*

Перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням:

*Шведська королівська академія наук
Національна академія наук України
Спілка письменників України*

У назвах творів художніх, музичних, наукових праць, газет, журналів тощо перше слово пишеться з великої літери і береться в лапки:

*поема «Енеїда»
повість «Тіні забутих предків»
книжка «Цинкові хлопчики»*

З великої літери пишуться прикметники, утворені від іменників – власних назв, якщо вони входять до складу назв:

*Нобелівська премія
Франківська кімната
Шевченківська премія*

Скорочені назви (аббревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, пишуться двояко:

1. З великої літери, якщо ці слова вживаються на позначення установ одиничних:
Укрпрофрада, Укрінформ, Укоопспілка;
2. З малої літери, якщо такі слова є родовими назвами:
медінститут, райрада, облвиконком

Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв, імен власних і загальних, пишуться великими літерами:

АТС, ЛКУ, УРП

ЗАВДАННЯ

1. Сформулюй основний принцип уживання великої букви у назвах науково-дослідних установ та у назвах премій, орденів, нагород.
2. Наведи приклади назв літературних творів Сергія Жадана, назв пісень Океану Ельзи та назви улюблених фільмів.
3. Перепиши текст повідомлення, замінюючи, де потрібно, малу букву великою.
«пишаємось дослідниками київського національного університету імені тараса шевченка григоренком олександром олеговичем, доцентом кафедри органічної хімії, д.х.н. (хімічний факультет кну імені тараса шевченка, комаровим ігорем володимировичем (інститут високих технологій кну імені тараса шевченка) та колишнім аспірантом тимцуніком андрієм володимировичем, які є співавторами нобелівського лауреата з хімії 2021 бенджаміна ліста», - ідеться в повідомленні укрінформ.
4. Перепиши правильно текст, з урахуванням правопису великої букви.
рішенням журі шістнадцятої літературної нагороди центральної Європи angelus переможницею стала книга катерини бабкіної «мій дід танцював краще за всіх» у перекладі видатного польського перекладача та поета богдана задури. письменниця отримала також запрошення на тримісячну літературну резиденцію у Вроцлаві, фундатором якої є вроцлавський дім літератури.
5. Скажи, які твори Світлани Алексієвич можна прочитати українською?
6. Знайди в Інтернеті прізвища лавреатів Нобелівської премії – українців за походженням.
7. Знайди в Інтернеті прізвища українських лавреатів Літературної нагороди Центральної Європи «Ангелус». Приготуй коротку біографію одного із них у формі презентації.
8. Чи знаєш поляків-лауреатів Нобелівської премії? Які дисципліни вони репрезентують?

Співавторами нобелівського лауреата з хімії є науковці з університету Шевченка (ukrinform.ua)

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ

► Які є способи творення іменників?

ВПРАВА Пригадай, з яких частин складається слово (подивися на таблицю нижче). Скажи, як побудовані ці слова: *мовознавець, прабаба, синок, вуз (тепер внз), чайник*.

Частина слова	Графічне позначення
основа	┌──────────┐
префікс	┌
корінь	┐
суфікс	└
закінчення	┘

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Іменники в українській мові утворюються всіма можливими способами словотворення. Найпродуктивнішим способом творення іменників є морфологічний, який полягає у творенні цього класу слів: за допомогою афіксів (суфіксів, префіксів), наприклад: *кобза – кобзар, чай – чайник, довгий – довжина, учасник – співучасник*, безсуфіксально, наприклад: *молодий – молодь, слово- й основоскладання*, наприклад: *п'ять, курсник – п'ятикурсник* та за допомогою абрєвіації, наприклад: *засоби масової інформації – ЗМІ, організаційний комітет – оргкомітет*.

Іменники можуть утворюватися і від іменників (*промінь – опромінення, люди – людство*), і від інших частин мови: дієслів (*плавати – плавець, поспішати – поспіх*), прикметників (*хитрий – хитрощі, білий – білило*), числівників (*три – трійка, сорок – сороківка*), займенників (*я – якання, ти – тикання*), вигуків (*ай – айкання, ой – зойк*).

1. Префіксальний

Іменники утворюються за допомогою префіксів:

пра- (*прадід, правнук*), **не-** (*недруг, неволя*), **під-** (*підрозділ, підполковник*), **анти-** (*антитеза, антиречовина*), **де-** (*де-націоналізація, декомпресія*), **спів-** (*співробітник, співавтор*), **перед-** (*переддень, передвісник*) та інші;

[способи творення іменників \(slideshare.net\)](https://www.slideshare.net)

2. Суфіксальний

За допомогою суфіксів постають іменники, які називають:

- назви осіб: **-ар, -яр** (*шахтар, маляр*), **-ець, -єць** (*українець, партієць*), **-ач, -яч** (*читач, діяч*), **-ик, -ник** (*класик, керівник*) та інші;
- назви абстрактних понять: **-нн-, -енн-** (*навчання, мислення*), **-ств-о, -цтв-о** (*суспільство, козацтво*), **-ість, -інь** (*мужність, далечінь*), **-изм, -ізм** (*історизм, колективізм*) та інші;
- назви конкретних предметів: **-ак, -як** (*літак, вітряк*), **-ик, -ник** (*чайник, годинник*), **-ок, -к-** (*гурток, гілка*);
- слова з відтінком зменшеності і пестливості: **-ок, -ик** (*синок, братик*), **-очок, -ечок** (*ставочок, кружечок*), **-оньк-, -еньк-** (*дівчинонька, серденько*), **-ечк-, -ачк-** (*містечко, волосячко*) та інші;
- слова з відтінком згрубілості, збільшеності: **-иськ-, -ищ-** (*вітрисько, морозище*), **-юк-, -юг-** (*зміюка, злodyга*) та інші.

3. Префіксально-суфіксальний

Тим способом творяться слова за допомогою префіксів та іменникових суфіксів: **під-** / **-ник** (*підвіконник, підводник*), **при-/ -ок** (*пригорок, прилісок*), **пере- /-ок** (*перелісок, перевулок*), **на- /-ник** (*навушник, наколінник*), **спів- /-ник** (*співбесідник, співзасновник*) та інші.

4. Безафіксний

Суть цього способу полягає в тому, що від слова, яке виступає твірною основою, відкидається закінчення або/і суфікс: підписувати — *підпис*, розшукувати — *розшук*, синіти — *синь*.

Безафіксне творення властиве лише іменникам.

5. Основоскладання

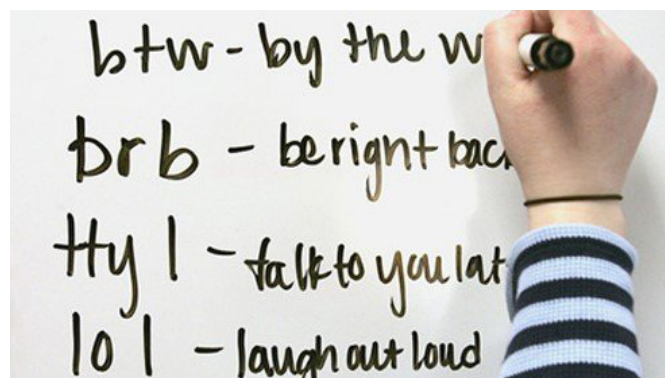
Це утворення складового слова шляхом поєднання основ двох чи більше слів, часто з допомогою інтерфіксів **-о-, -е-**: *пароплав, першокласник, зорепад, стінгазета, телебачення*.

6. Словоскладання

Це утворення складного слова у процесі зближення за семантикою двох компонентів, що у мовному вжитку починають сприйматися як одне ціле: *школа-інтернат, салон-перукарня, залізобетон*.

7. Абревіація

Абревіатурні іменники бувають трьох формальних типів: ініціальні (*ООН* – Організація Об'єднаних Націй, *внз* – вищий навчальний заклад); комбіновані (*райвно* – районний відділ народної освіти); часткові (*юннат* – юний натураліст).

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Від аббревіатур слід відрізняти скорочення слів:
км (кілометр), м (метр), см (сантиметр);
нд (неділя), пн (понеділок), пт (п'ятниця);
напр. (наприклад), див. (дивись), ст. (століття)

Цікаво знати

Іменник – чемпіон!

Слів якої частини мови в українській мові найбільше? Це іменники. Відомо, що в 11-томному Словнику української мови нараховується 135 000 слів. Іменників серед них майже половина. Порівняно з іменником дієслово має слів удвічі менше. Чому саме іменник за кількістю слів став неперевершеним?

Багато іменників з'явилися в мові тому, що вони часто перетворюють на себе інші частини мови. Подивіться, будь ласка, на дієслово *писати*. Одне-однісіньке дієслово, а скільки пішло від нього у світ іменників: *писання, письмо, писемність, писар, писанка, письменник...* Ось така могутність іменника у творенні слів! (За І. Вихованцем)

ЗАВДАННЯ

1. Визнач способи творення іменників:

Визначити способи творення іменників

прабатьківщина	прабатьківщина
помешкання	помешкання
присмак	присмак
проміжок	проміжок
книжечка	книжечка
деревина	деревина

MyShare

Презентація на тему: „Способи творення іменників „. Скачать бесплатно и без регистрации. (myshared.ru)

2. Поєднай ризками іменник зі способом його творення:

носоріг	суфікально-префікальний
підніжок	суфікальний
селище	основоскладання
листопад	безафікський
обліт	словоскладання

3. Визнач, від якого слова і яким способом утворено кожний з поданих іменників: підліток, хлібороб, вогнище, блакить, сонечко, лісник, нарукавник.

4. Утвори іменники морфологічним способом за допомогою префіксів віце-, супер-, екс-, дис-. Склади з ними речення.

5. Утвори від іменника *дім* різними способами якомога найбільшу кількість похідних іменників.

6. Пригадай, як визначаємо рід аббревіатур? Визнач рід поданих аббревіатур АН, ФФУ, ФК, НТШ. Можеш скористатися «Коротким практичним словником аббревіатур та скорочень української мови»¹.

7. Розшифруй, що означають ці аббревіатури.

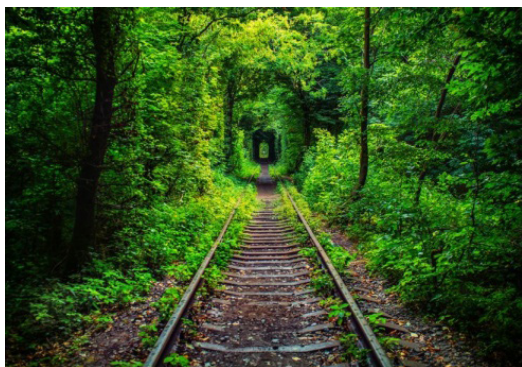

[Lol LOL - LOL - Wikipedia](#)

[Internetowe skróty, które powinieneś znać | eDziadkowie.pl](#)

8. Прочитай текст.

Тунель кохання – одне з найромантичніших місць в Україні

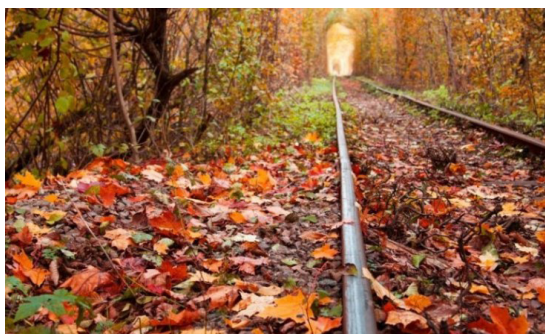
Чарівні романтичні куточки, що привертають людську увагу своєю природною красою і самобутністю, є в багатьох регіонах України. Але одним з найбільш популярних і дивовижних місць вважається Тунель кохання поблизу містечка Клевань на Рівненщині. П'ятикілометровий зелений коридор, створений деревами, що вишикувались у арку ідеальної округлої форми, і залізничні рейки в ньому стали візитною карткою туристичної Волині, об'єктом постійного паломництва для закоханих пар і туристів.

¹ Б. Зінкевич-Томанек, О. Григор'єв, Я. Прихода, *Короткий практичний словник аббревіатур та скорочень української мови*, Краків 1997.

Їхати на прогулянку до тунелю можна в будь-яку пору року, але краще влітку чи восени, коли природа забарвлює листя в неймовірні кольори та відтінки, від зеленого до золотого і багряного. У тунелі спостерігається химерна гра світла й тіні, своєрідний натуральний ефект для фото, тому фотографи також люблять це місце.

Історія тунелю

На туристичній карті України Тунель кохання з'явився близько 10 років тому завдяки туристам, які забрались в гущавину на околиці Клевані та несподівано опинились на залізничній колії, прихованій серед дерев. Зроблена ними світлина потрапила до соціальної

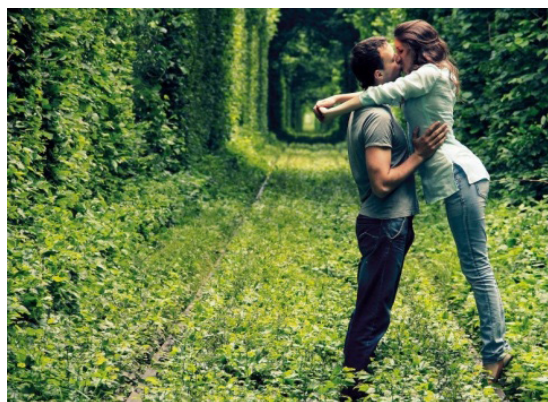
мережі Facebook і одразу отримала безліч недовірливих відгуків з натяками на фотошоп. Але перші мандрівники, які поїхали побачити красу на власні очі, розвіяли ці сумніви. З тунелем пов'язані цікаві легенди. За одною з них, цей зелений коридор існував ще при князях Чарторийських, і одного разу став прихистком для пари закоханих молодих людей – утікачів з клеванського замку. Не менш цікаво виглядає інша версія, про молодого інженера-поляка, який закохався в дівчину з Клевані і побудував залізницю

прямо навпростець через ліс, аби скоротити дорогу з Оржева, в якому він жив, до коханої жінки. Згодом їхні життєві шляхи розійшлися, та місцеві мешканці переказують, що ці люди пронесли кохання через все життя. Неймовірна історія! Але більш прозаїчна версія свідчить, що залізниця була побудована за часів СРСР для військових потреб і для більшої конспірації її замаскували висадженими деревами. З часом військові пішли звідти і дали нарешті спокій природі. З того часу стала вона повноправно господарювати в тунелі і утворила справжнє диво, своєрідну аркову конструкцію. А вже коли по колії став щоденно їздити вантажний поїзд з деревообробного комбінату в Оржеві і збивати гілки дерев та кущів, її форма стала досконалою.

Місце для закоханих

Зелений тунель має не тільки неперевершений вигляд і колорит, романтичну історію, але і незвичайну ауру, атмосферу місця, де здійснюються мрії і поєднуються серця. Цю ауру символізує зелена арка, а колія на дві рейки – шлях для двох долі. Є ряд повір'їв щодо тунелю та його властивостей.

Закохані вірять, що поцілунок в тунелі скріпить їхню любов на все життя, а якщо вони стануть на рейки і пригорнуться одне до одного серцями, то вже ніколи не розстануться. Тунель користується популярністю у молодят, вони залюбки проводять тут весільні фотосесії і навіть висаджують квіти, що символізують ніжні і пристрасні почуття. Місцеві жителі запевняють, що відвідини тунелю – хороша прикмета для будь-кого і радять відвідувати його декілька разів на рік!

Тунель кохання – одне з найромантичніших місць в Україні : <https://vidviday.ua/blog/tunel-kokhannia/>

Відшукай у тексті іменники. Визнач їхні граматичні категорії роду, числа та відмінка, а також відміну. Визнач способи творення іменників з тексту.

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ

- Які слова називають складними?
- Як їх пишемо, разом чи через дефіс?

ВПРАВА Прочитай складні іменники в колонках і порівняй їхнє написання. Слова якої колонки утворені за допомогою сполучного голосного, а якої - без нього? Зроби висновок щодо написання складних іменників разом і через дефіс.

<i>Вертоліт</i>	<i>Інтернет-крамниця</i>
<i>Носоріг</i>	<i>Генерал-лейтенант</i>
<i>Чорнозем</i>	<i>Жар-птиця</i>

Разом пишемо складні іменники, які:

- утворені за допомогою сполучного голосного: *лісостеп, чорногуз, лісосплав*;
- утворені з дієслова в наказовій формі та іменника: *горицвіт*;
- утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка та іменника: *шістдесятиріччя*; *АЛЕ: 60-річчя*;
- утворені з трьох і більше основ: *автомобогурток*;
- мають першу частину напів-, полу-: *напівавтомат, полумисок*.

Через дефіс пишемо складні іменники, які:

- мають першу частину віце-, екс-, максі-, міні-: *ексчемпіон, мініфутбол*;
- утворені з двох іменників без допомоги сполучного голосного: *купівля-продаж, лікар-еколог, Лисичка-Сестричка, прем'єр-міністр*;
- означають назви проміжних частин світу: *норд-вест'*,
- означають назви рослин: *брат-і-сестра, розрив-трава*.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Разом пишемо всі складноскорочені іменники:
медуніверситет, міськрада, супергерой.

ЗАВДАННЯ

1. Спиши складні іменники й поясни їхнє написання. З вибраним іменником склади речення: *лісосплав, верболіз, зірвиголова, шестиденка, аерофотозйомка, напівтеплява, стоп-кран, генерал-лейтенант, Зайчик-Побігайчик, чар-зілля*.

2. Праця в парах. Утвори усно по черзі з кожної пари слів складний іменник. Як його правильно записати?

Вугілля, видобуток; відео, зв'язок; сніг, затримання; овочі, сховище; салон, магазин; ліс, степ; радіо, станція; міні, комп'ютер.

3. Перепиши, знімаючи ризик. Поясни написання.

Хлібо/піч, само/хід, міні/автомобіль, купівля/продаж, м'ясо/рубка, екс/вокаліст, перекоту/поле, норд/ост, двадцяти/річчя, максі/спідниця, лікар/еколог, напів/підвал, крісло/диван, віце/президент, мати/й/мачуха (рослина), штрих/код, сніго/пад, авіа/пошта, авто/страда, світло/водо/лікування.

4. Хто більше? Добери якнайбільше слів з першими частинами *екс-*, *максі-*, *міні-*?

5. Перепиши речення, розкриваючи дужки.

1. Узимку холодні норд(ости) вривались у вулиці й заганяли людей у будинки (Б. Балтер).
2. Коли завершилася підготовка другого корабля(супутника) до відправлення на космодром, до нас знову приїхали космонавти (С. Гаврилов).
3. Через поле перекоти (поле) плигає, як м'яч (А. Фет).
4. Машина вискакує на плоско (гір'я), пробігає його, повзе на підйом (Г. Кублицький).
5. Цунамі – результат земле (трусів) і вивержень підводних вулканів (З енциклопедії)

ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

- Які способи творення прикметників в українській мові?
- Як пишемо складні прикметники?

ВПРАВА Прочитай вірш. За допомогою яких прикметників автор розповідає про мову? Пригадай, на які групи за значенням поділяються прикметники? На які групи відмінювання поділяються прикметники? Які способи творення слів ти знаєш?

Наша мова

Ніжна, мила, світанкова,
Ясна, чиста, колискова,
Мелодійна, дзвінкотюча,
Дивна, радісна, співуча,
Легідна, жива, казкова,
Красна, чарівна, шовкова,
Найдорожча, добра, власна,
Мудра, сонячна, прекрасна,
Солов'їна, барвінкова
Українська мова !

(Лариса Лужецька)

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Розглянь зразки творення прикметників. Зроби висновок, якими способами творяться прикметники.

- ✓ предобрий ← пре + добрий
- ✓ морський ← мор(е) + ськ(ий)
- ✓ прикордонний ← при + кордон + н(ий)
- ✓ світло-зелений ← світл(ий) + зелений

Прикметники, як і іменники, творяться різними способами. Типовими морфологічними способами творення прикметників є: **суфіксальний** (малий – малюсінський, батько – батьківський), **префіксальний** (історичний – праісторичний, легкий – нелегкий), **суфіксально-префіксальний** (без межі – безмежний, при вокзалі – привокзальний) способи та **складання основ або слів** (сині очі-синьоокий, кислий і солодкий-кисло-солодкий).

Продуктивні прикметникові афікси:

- суфікси

1. із значенням зменшеності: **-ав-, -яв-, -еньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -есеньк-** (*чорнявий, біленький, чистісінький, тонюсінький*);
2. із значенням згрубілості: **-езн-, -енн-, -уч-, -юч-, -ущ-, -ющ-** (*старезний, здоровенний, тягучий, холоднучий, худючий*);
3. для творення прикметників з новим значенням: наприклад: **-ав-, -яв-, -аст-, -яст-, -ющ-, -ськ-, -цьк-, -уват-, -ов-, -альн-** (*кучерявий, сріблястий, гіркуватий, вільховий, преміальний*);

- префікси

- не-, без-, пра-, за-, над-, архі-, а-, ультра-, про-, транс-, екс- (*нелегкий, безтурботний, праслов'янський, затісний, надважкий, архіважливий, аполітичний, ультрарадикальний, трансконтинентальний, екстериторіальний*).
4. зі значенням приналежності: **-ів-(-їв-), -ов-, -ин-, -їн-, -івськ-, -ач-/ -яч-** та інші (*братів, мамин, кролячий*)

Суфікси прикметників

Якісні прикметники	Відносні прикметники	Присвійні прикметники
-ш-, -іш-, -енн-, -анн-, -еньк-, -есеньк-, -езн-, -уват-, -ав-(-яв-), -лив-, -ист-, -ат-, -н-, -ок-, -к- та інші: маленький, здоровенний, крикливий, високий	-н-, -ов-, -ев-(-єв-), -ськ-, -зьк-, -цьк-, -инськ-, -овн-, -ичн-, -ічн-, -ійн-, -альн-, -ан-(-ян-), -ин- та інші: металевий, лісний, ялтинський, духовний	-ів-(-їв-), -ов-, -ин-, -їн-, -івськ-, -ач-(-яч-) та інші: батьків, сестрин, кролячий

Прикметники утворюються від іменників (*обід - обідній, папір - паперовий*), дієслів (*населити - населений, сумувати - сумний*), прислівників, числівників та інших прикметників (*цікавий - нецікавий, великий - величезний*). Деякі прикметники не походять (*не утворюються*) від інших частин мови. Вони називаються непохідними: мертвий, ясний, сухий, мокрий, легкий.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Деякі прикметники можуть переходити в іменники.

Тоді вони набувають ознак іменника і в реченні виступають в ролі підмета та додатка:

Військовий оркестр грав марш. Оркестр (який?) *військовий* — прикметник.

Військовий ішов по вулиці мовчки. Ішов (хто?) *військовий* — іменник.

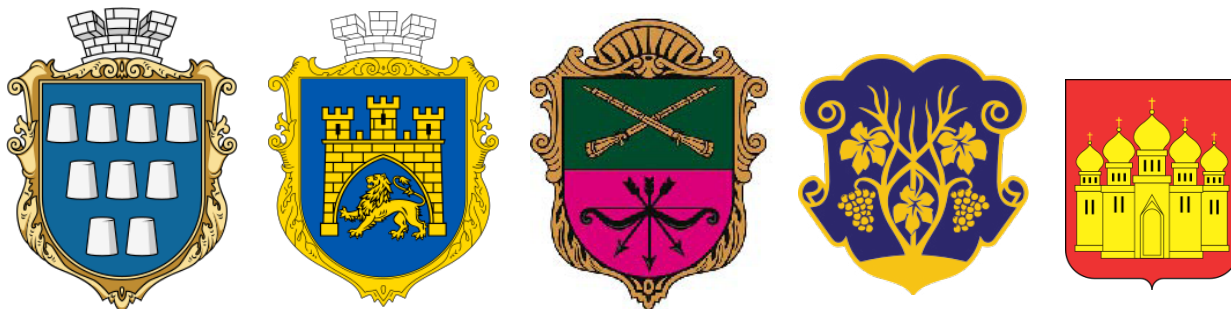
Зміни приголосних при творенні слів

<p>г, ж, з +</p> <p>→ -ськ (ий) = -зьк (ий)</p> <p>→ -ств (о) = -зств (о)</p>	<p><i>Рига</i> – <i>ризький</i></p> <p><i>боягуз</i> – <i>боягузтво</i></p>
<p>к, ч, ц +</p> <p>→ -ськ (ий) = -цьк (ий)</p> <p>→ -ств (о) = -цств (о)</p>	<p><i>ткач</i> – <i>ткацький</i></p> <p><i>ткач</i> – <i>ткацтво</i></p>
<p>х, ш, с +</p> <p>→ -ськ (ий) = -ськ (ий)</p> <p>→ -ств (о) = -ств (о)</p>	<p><i>товариш</i> – <i>товариський</i></p> <p><i>товариш</i> – <i>товариство</i></p>

ЗАВДАННЯ

- Визнач спосіб творення виділених прикметників.
Старезний дуб вітав вже здалеку гостей (М. Коцюбинський). Холодний туман осідав дрібнісінькими краплинами ... (Є. Поповкін). На піщаній міліні Дніпра під берегом хлюпотіли сизуваті хвилі (М. Руденко). Тут були темно-зелені гарбузи у яскраво-жовтих плямах, були картаті і смугасті, кругловіди і довгі (О. Коломієць).
- Від поданих слів утвори прикметники та визнач спосіб їх творення: місто, ліс, сонце, будинок, гарний. Зразок: зоря – зоряний.
- Від поданих слів утвори прикметники з різними смисловими відтінками у значенні: молодий, білий, круглий, короткий. Використай суфікси: **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-уват-**, **-ущ-**, **-енн-**, **-езн-**, **-елезн-**. Зразок: старий – старенький, старесенький, старісінький, старуватий, старущий, старезний.
- Утвори прикметники від поданих сполук: поза чергою, при березі, між школами, од віку, над хмарою, жовтий і зелений, блідий і рожевий. Склади з ними речення.
- Утвори прикметники від твірних основ іменників, що в дужках. Виділи словотворчі суфікси та визнач спосіб творення. Зразок: (блакить) небо – блакитне небо.
(Весна) степ, (голос) жайворонка, (барви) квіти, (шовк) травичка, (сонце) спів, (дзвін) мелодія, (пшениця) лани.
- Від поданих слів утвори прикметники, використовуючи суфікс **-ськ-**, **-цьк-**: Україна, Одеса, козак, турист, мученик, Кривий Ріг, Вінниця, Полтава, рекрут, вояк, Львів.
- Від поданих слів утвори присвійні прикметники: батько, Петро, Андрій, Микола, Надія, мама, сестра, кінь, вовк, ведмідь.

8. Знайди в Інтернеті, герби яких міст представлені нижче. Від назв українських міст утвори прикметники та склади з ними речення. Зверни увагу на зміни приголосних.

9. Дай відповіді на запитання-жарти, використовуючи прикметники. Визнач спосіб їх творення.

- З якого посуду не їдять?
- Яким гребенем не можна розчесатися?
- Який вузол не можна розв'язати?
- Під яким кущем сидить заєць, коли йде дощ?
- Якою косою трави не накошиш?

10. В парах! Пригадай спільно й запиши 6-8 прізвищ прикметникової форми відомих українських письменників, науковців, співаків, акторів, художників чи спортсменів. Визнач спосіб їх творення. З двома вибраними прізвищами (на вибір) склади речення.

11. Утвори від поданих слів прикметники вказаним способом. Виділи словотворчі суфікси та префікси.

- Префіксальним способом: гарний, міцний.
- Суфіксальним способом: дощ, мідь, круглий.
- Префіксально-суфіксальним способом: міра, берег.

12. Прочитай прислів'я. Знайди прикметники, які перейшли в іменники. Поясни лексичне значення цих слів.

1. Ситий голодного не розуміє. 2. Учений іде, а неук слідом спотикається. 3. Лінивий двічі ходить, а скупий двічі платить.

13. Склади і запиши два речення зі словом учительська так, щоб у першому реченні воно було прикметником, а в другому - іменником.

14. Заміни подані словосполучення синонімічними з присвійним прикметником. Утворені словосполучення запиши. Познач суфікси прикметників.

Телефон батька, твори Франка, хата Шевченка, сестра Андрія, халат лікаря, зошит дочки, адреса Марії, ролики брата, дзьоб орла, голос солов'я, вуха кроля, голова гуски, хвіст миші

г	→	ж
к	и́н	ч
х	→	ш

15 Як правильно відповісти на питання «Чий це телефон»? Утвори від поданих імен присвійні прикметники і запиши. При творенні яких слів відбулося чергування приголосних?

Тарас, Сашко, Миколка, Олексій, Назар, Олег, Сергій, Оленка, Марія, Марійка, Надія, Ольга, Наталя, Наталка, Леся.

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ РАЗОМ І ЧЕРЕЗ ДЕФІС

ПРИГАДАЙ. Що таке складні слова? Як їх пишемо? Порівняй написання поданих прикметників. Який з них утворено від залежних одне від одного слів, а який - від рівноправних?
 овочепереробний   овоче-молочний

Складні прикметники пишемо

РАЗОМ	ЧЕРЕЗ ДЕФІС
<ul style="list-style-type: none"> якщо вони утворені від залежних одне від одного слів (від одного слова до іншого можна поставити питання): <i>білогривий</i> (грива яка? біла), <i>водоочисний</i>, <i>двоповерховий</i>; АЛЕ: <i>2-поверховий</i> 	<ul style="list-style-type: none"> якщо вони утворені від рівноправних слів (такі слова можна з'єднати сполучником <i>і</i>): <i>північно-східний</i> (північний і східний), <i>машинно-тракторний</i>, <i>синьо-жовтий</i>

РАЗОМ	ЧЕРЕЗ ДЕФІС
Разом пишемо також прикметники <i>глухонігий</i> , <i>хитромудрий</i> , <i>зловорожий</i>	<ul style="list-style-type: none"> якщо вони означають відтінки кольорів: <i>темно-зелений</i>, <i>ніжно-рожевий</i>; АЛЕ: <i>жовтогарячий</i>, <i>червоногарячий</i> (окремі кольори);

ОРФОГРАМА

Написання складних прикметників разом і через дефіс

- якщо вони утворені повторенням того самого слова, поєднанням синонімічних слів або слів з тим самим коренем: *білий-білий*, *старий-престарий*

16 Утвори від поданих сполучень складні прикметники й запиши їх. Виділи корені та сполучні голосні. З одним утвореним прикметником склади і запиши речення

Східні слов'яни, народна поезія, темний і сірий, сільське господарство, заспокоювати біль, навчальний і виховний, сині очі, широкі плечі, чужа земля, удобрювати землю, культурний та історичний, одна сторона, десять років.

17 Добери пропущені частини до якомога більшої кількості слів, щоб утворити складні прикметники. Утворені словосполучення запиши.

ЗРАЗОК. Первісно... лад - первіснообщинний лад.

Виноградно-... йогурт, південно-... вітер, лісо... зона, сільсько... виробництво, ...атлетичні змагання, ...слов'янські племена, пішо... перехід.

ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ТВОРЕННІ СЛІВ- Словотвір.
Орфографія - Українська мова 6 клас - О.В. Заболотний - підручник - Генеза

2014 рік (subject.com.ua)

Герб Дрогобича — Вікіпедія (wikipedia.org)

Герб Львова — Вікіпедія (wikipedia.org)

ЗаБор: Запорозький район Запорозької області (zabor.zp.ua)

Герб Ужгорода — Вікіпедія (wikipedia.org)

Герб Острога — Вікіпедія (wikipedia.org)

СИНОНІМИ, АНТОНІМИ, ОМОНІМИ

Багатозначні слова

З'ясовуйте значення слів, і ви позбавите людство половини помилок.

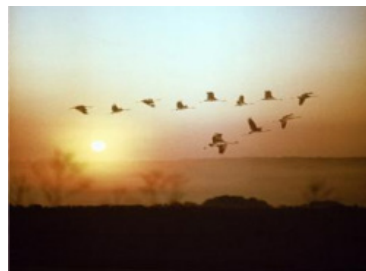
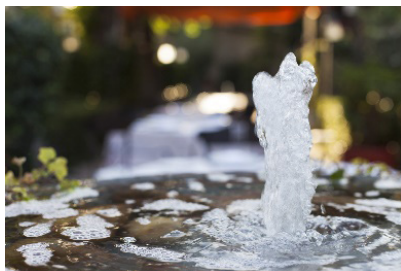
Рене Декарт

- Що таке лексичне значення слова?
- Які слова називаємо однозначними, а які багатозначними?
- Пряме і переносне значення слова.
- Омоніми. Синоніми. Антоніми.

ВПРАВА До якої лексичної групи належить слово *ключ* у поданих реченнях?

1. Ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї (М. Рильський).
2. Ключем позиції була ота двогорба висота (М. Бажан).
3. Гірським ключем він пахне (М. Бажан).
4. Манісінька ручка цупко повертає ключ (С. Васильченко)?

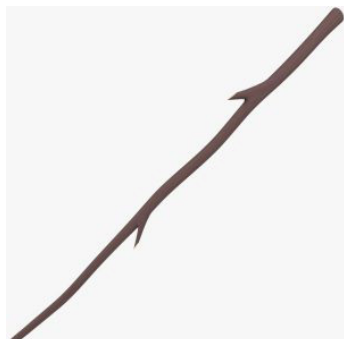
Довідка: Антоніми, пароніми, омоніми, синоніми.

1. Слово і його лексичне значення

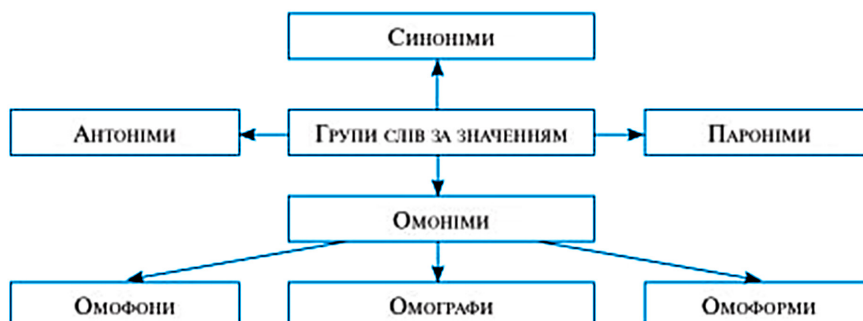
Кожне слово має одне чи більше лексичних значень, яке позначає реальний його зміст.

Наприклад, коли француз чує слово *baton*, в його уяві виникає палка, коли ж ми чуємо слово *батон*, ми уявляємо білий хліб довгастої форми.

Лексичне значення слова — це той узагальнений образ предмета чи явища, який воно викликає в нашій уяві. Завдяки йому ми впізнаємо конкретні предмети чи явища в реальній дійсності.

Слово може одночасно називати конкретний предмет та узагальнювати певне явище. Наприклад, словом *книжка* ми можемо називати конкретну книжку (*Подай мені, будь ласка, (przecinek) книжку, котра стоїть на полиці*), і книжку взагалі (*Книжка — джерело знань*).

Ілюстрація <https://zno.if.ua/?p=3312>

Цікаво знати

- Найпоширеніше на земній кулі прізвище походить від слова «коваль»: в українців – це Коваленко, у росіян – Кузнецов, у поляків – Ковальський, в англійців – Сміт, у німців – Шмідт та ін. (*В.Бойко, С.Міхелі*)
- Найчастіше і найрідше вживані слова. У «Частотному словнику сучасної української художньої прози» опрацьовано 25 книжок 22 письменників і зафіксовано 33391 різне слово загальної лексики. Таблицю слів і словоформ щодо частоти вживання «очолює» сполучник «і». Серед іменників найчастіше вживається слово «рука», серед дієслів – «бути», прикметників – «великий», займенників – «він» (*Книга рекордів України*)

2. Однозначні та багатозначні слова

Кожне слово має одне або більше значень. Слова, що мають одне значення, називаються однозначними.

Одне значення мають переважно назви людей за різними ознаками (*українець, киянин, слюсар, лікар, директор, родич, удівець*), назви тварин (*олень, леопард, нутрія, дельфін, окунь, краб, стриж, горобець, комар*), назви рослин (*сосна, тополя, вишня, смородина, пшениця, буряк, жоржина, ромашка, чистотіл*), назви конкретних предметів (*споруда, шафа, стілець, долото, лопата, торба, піджак, паркан*), назви місяців і днів (*січень, лютий, понеділок, вівторок*), більшість відносних прикметників (*міський, латунний, кленовий, морський, тутешній, вчорашній, перелітний, подвійний, дев'ятиповерховий*), числівники (*два, три, десять*) тощо.

Однозначними завжди є терміни (*банкнот, вексель, інструкція, катет, аорта, меридіан, тонна, метр*).

Більшість загальноживаних слів української мови — багатозначні. Наприклад, у “Словнику української мови” зафіксовано десять значень слова *крило*: “літальний орган птахів”, “несуча поверхня літака”, “лопата вітряка”, “дашок над колесом автомашини”, “бокова частина будівлі”, “угруповання в політичній організації” і т.д.

Слово, що має кілька значень, називається **багатозначним**,

а здатність слова вживатись у кількох значеннях — багатозначністю (полісемією).

Кожне таке слово набуває свого конкретного значення в сполученні з іншими словами.

Багатозначність не слід сплутувати з омонімією. У багатозначному слові всі його значення так чи інакше пов'язані між собою, мають щось спільне. Наприклад, значення багатозначного слова *вогнище*:

- 1) “дрова, що горять”;
- 2) “місце, де розкладали вогонь”;
- 3) “своя оселя, родина”;
- 4) “центр, зосередження чогось” — впливають одне з одного.

Омоніми ж (як, наприклад, *луг* “угіддя для сінокошу” і *луг* “хімічна речовина певного складу”) — це зовсім різні слова, у їхніх значеннях нема нічого спільного.

ЗАВДАННЯ

1. Перевір себе. Випиши слова у дві колонки: 1) однозначні; 2) багатозначні.

Ознака, аспірин, суфікс, маска, зв'язок, очерет, латунь, осмія, їжак, ондатра, удар, висота, червень.

Ключ. З других букв має скластися початок вислову О.Довженка: "... на дорозі з минулого в майбутнє".

2. З'ясуй значення слів, використай доступні джерела інформації.

Білозір, віче, звіздар, мурмотіти, суцйй, царина, швендяти, гонор, копняк, звідати, осанна, родаки, розвидень, зримо.

3. Утвори словосполучки, добираючи з дужок лише ті слова, що творять нормативний зв'язок.

Відношення (від В до С, до людей, легковажне, між державами, позитивне, математичне); **загубити** (зошит, щастя, силу, думку); **закривати** (двері, книжку, магазин, очі, фестиваль); **перевертати** (сторінку, землю, книжку); **здати** (пляшки, іспити, книжки); **приймати** (близько до серця, вигляд, до відома, до гурту, за іншого, за основу, міри, постанову, участь); **складати** (пошану, більшість, посуд); **тратити** (час, силу, думку, позицію)

3. Пряме і переносне значення слова

Слово може мати пряме й переносне значення і може вживатися в прямому й переносному значенні.

Пряме значення слова — його основне, як правило, первинне значення. Наприклад, пряме значення слова *полотно* — "ляна, конопляна, бавовняна тканина особливого переплетення". Воно пригадується першим, коли ми чуємо це слово.

Переносне значення слова — одне із значень багатозначного слова, яке виникло й закріпилося за ним унаслідок перенесення назви з одного предмета чи явища на інший предмет чи явище за подібністю. Переносне значення завжди вторинне і пов'язане з основним, прямим значенням.

Наприклад, значення слова *полотно* "картина художника", "проїзна частина дороги", "плоска тонка частина інструмента (пилки, ножівки)" — переносні.

Слово, вжите в прямому значенні, означає звичайну назву предмета, дії чи ознаки. Наприклад, слово *полотно* у реченнях: *За зеленими вербами, на траві білється три шматки полотна* (І.Нечуй-Левицький). *Брюллов працював до знемоги і не міг одірватися від свого полотна* (О.Іваненко). *Незабаром велетенська швидка тінь майнула над залізничним полотном* (О.Донченко). *Полотно пилки завжди тримають перпендикулярно до різаної площини (з посібника)* — вжито в прямому значенні. Названі тут цим словом речі саме так і називаються, не інакше.

Слово, вжите в переносному значенні, образно характеризує предмет, дію чи ознаку за схожістю. Переносне вживання слова за своїм змістом індивідуальне і використовується тільки в певному контексті. Наприклад, у реченні: *Зимовий вечір усе ткав і ткав над селом свої **полотна**, і вони ніжно спадали з невидимих верстатів на прихоплену морозцем землю* (М. Стельмах) — слово полотно набуло переносного значення “сніговий покрив”, хоч саме по собі воно такого значення не має — ні прямого, ні переносного.

4. Перевір себе. Запиши словосполучення у дві колонки залежно від того, у якому значенні виступає прикметник: 1) у прямому 2) у переносному.

Ощадливий господар, вбивча іронія, коротка пам'ять, кривий усміх, довгий шлях, чорний день, стара історія, вдалий початок, тьмяний погляд, книжна мова, убогий розум, рясний дощ, важкий спогад.

Ключ. З других букв прикметників має скластися закінчення вислову П. Грабовського: “*Не гадаймо прожити безсумно, бо життя — то ...*”

5. Поясни, якого значення набувають прикметники, поєднуючись з поданими у дужках іменниками. Добери до утворених словосполук синоніми.

Барвистий/–а/–е (галявина, життя, мова, одяг, рушник)

Зелений/–а/–е (борщ, вінок, вулиця, горошок, капелюх, мило, листя, лопух, свята, чай, яблуко)

Золотий /–а/–е (весілля, вишивка, вік, голова, гори, молодь, осінь, серце, сон, сонце, слова, стандарт, фонд, характер)

Легкий /–а/–е (вітер, життя, задача, музика, обід, повітря, покарання, одяг, охорона, постать, рука, рух, сон, сміх, шовк)

Міцний /–а/–е (горіх, здоров'я, кава, мороз, парубок, сон)

М'який/–а/–е (вдача, мороз, печиво, сніг)

Справжній/–а/–е (весна, друг, ім'я, інструмент, північ, регіт, художник, щастя)

6. З'ясуй суть виділеного художнього засобу. Заміни його доречним, на твій погляд, синонімічним відповідником.

Бог просто забрав у нас будні, а залишив – свято. Свято високого болю, почесного тягара, врочистість розлуки й празникові миті зустрічей (В. Стус) Слухали тишу, а по мохах нечутно ходили гномики і ховали мед поезії у лісах. Калина міряє коралі, а ти летиш по магістралі. Життя – це божевільне ралі. Питаю в долі, а що далі? Надходить ніч. Думки у неї хмарні. Бринить дорога на одній струні. Нічного міста вафельки янтарні тихенько тануть десь у далині (Л. Костенко) Зима підсвітила їх межигір'я і принесла густу, сталу тишу. Коли він грівся в ясині під скелею, сюди долинали хори хвиль (М. Дочинець)

7. Добери щонайменше 5 епітетів до слова *Україна* і напиши стислий зв'язний текст.

8. Напиши кілька епітетів, які характеризують твій настрій.

Добери щонайбільше епітетів, метафор та порівнянь до слів: *береза, дерево, дощ, зоря, крило, сон, сосна, хата*.

Наприклад: *дуб міднолистий, чудотворний* (епітети), *володар лісу, зелений велетень* (метафори), *хлопець як дуб, могутній як дуб* (порівняння)

4. Омоніми. Синоніми. Антоніми.

Слова, однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням, називаються омонімами.

Наприклад, слова: *лава* “вид меблів для сидіння”; ще – *лава* “бойовий порядок”; *лава* “розплавлена маса, що виливається з вулканів”; *лава* “великий вибій у шахті” — це зовсім різні за значенням і походженням омоніми. Значення омонімів нічим не пов’язані між собою. Омоніми бувають повні й неповні.

Повні омоніми збігаються в усіх граматичних формах: *кран* “трубка із закривкою” і *кран* “механізм для піднімання вантажів” (обидва іменники в усіх відмінках однини й множини мають однакові форми); *моторний* “швидкий” і *моторний* “пов’язаний з мотором” (обидва прикметники однаково змінюються за родами, відмінками й числами).

Неповні омоніми збігаються лише в частині граматичних форм: *баранці* “молоді барани” (має всі форми однини й множини) і *баранці* “піна на гребнях хвиль” (має тільки форми множини); *жати* “тиснути” і *жати* “зрізувати” (у них усі інші форми, крім форм минулого й майбутнього часів та умовного способу, різні. Наприклад, *я жму, я жну*).

Омоніми - це слова, що звучать і пишуться однаково, але різняться значенням.

Омографи Співпадають у написанні, різняться наголосом Наприклад: АТЛАС – АТЛАС ЗАМОК – ЗАМОК	Омофони Співпадають у звучанні, різняться написанням Наприклад: СОНЦЕ – СОН ЦЕ МИНЕ-МЕНЕ	Омоформи Співпадають у звучанні окремих форм слова Наприклад: НІС (імен.) НІС (дієслово)
---	---	---

<https://naurok.com.ua/prezentaciya-do-uroku-ukra-nsko-movi-46023.html>

До омонімічних явищ у мові належать також:

- омофони (тобто такі, що однаково звучать) — при однаковій вимові мають різне написання: *кленок — клинок, греби — гриби, мене — mine, Роман — роман, Мороз — мороз*; сюди слід віднести й синтаксичні омоніми — однакові звукові структури, одна з яких є словом, друга — поєднанням слів: *сонце — сон це, цеглина — це глина, доволі — до волі, потри — по три, згори — з гори*;
- омографи (тобто такі, що однаково пишуться) — при однаковому написанні мають різну вимову (різний наголос): *замок і замо́к, дорóга і дорога́, обід і обі́д*;
- омоформи — мають однаковий звуковий склад тільки в певній граматичній формі: *шию від шити і шию від шия; поле “лан” і поле від полоту; варта “сторожа” і варта від вартий*.

10. Склади цікавинки зі словами: *доволі – до волі, мрій (іменник мрія) – мрій (дієслово мріяти), Олімп (у мітах) – олімп (вершина чогось), хаос (стихія) – хаос (безладдя).*

11. Проаналізуй різновиди та стилістичне навантаження омонімії в реченнях.

*Думи мої, думи мої, Квіти мої, **діти!** Виростав вас, доглядав вас, - де ж мені вас **діти!** (Т. Шевченко) Якщо у тебе є **мати**, будеш все на світі **мати** (І. Січовик). **Радо** йду я чи не **радо**, та на то немає **ради** (І. Калинець) З'явилася молодіжна організація, називається коротко і ясно: «**Пора!**» Бо такі **пора** (Л. Костенко)*

Усміхнись 😊

- Що за недоумків ви нам прислали? Ми просили, щоб була пара нормальних хлопців!
- А це і є паранормальні хлопці!

Пароніми — слова, дуже подібні за звучанням, нерідко — й за значенням, але не тотожні. Їх можна легко сплутати. Наприклад, небагатьма звуками різняться пароніми *адресат* “той, кому посилається” і *адресант* “той, хто посилає”; мимохіть “нехотячи” і *мимохідь* “проходячи мимо”; *виє* (від вити) і *віє* (від віяти); *знегоди* “злигодні” і *незгоди* “відсутність згоди” тощо.

12. Проблемна ситуація. Прочитай подані речення, знайди у них пароніми та самостійно поясни їхнє значення.

Дехто вважає себе дуже освіченим, бо обманювати надто досвідчений. Страшніш від огненних геєн голодна хіть зажерливих гієн (Л. Костенко). Кристал виблискував на сонці, як дорогоцінний кришталь. Наша торговельна кампанія шукає веселу, кмітливу компанію для співпраці. Дівчина була в складному матеріальному становищі. Катя була в поганому стані і не могла йти далі. Між учнями та вчителем були дружні відносини. На сьогоднішньому занятті ми вчилися розпізнавати типи синтаксичних відношень.

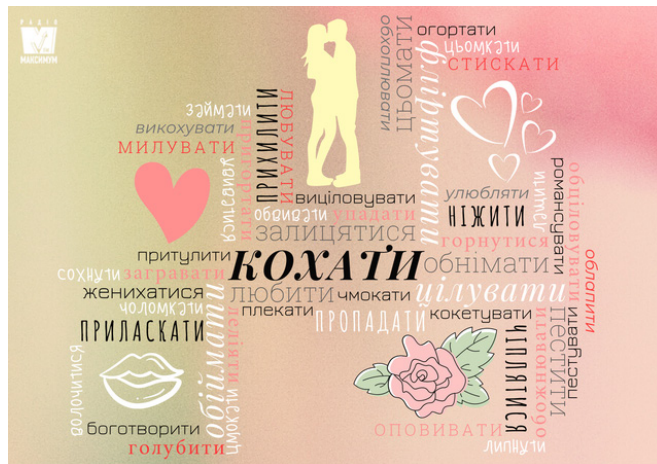
Слова, різні за звучанням, але однакові або близькі за значенням, називаються синонімами.

Наприклад, однакові за значенням слова *лелека, черногуз, бусел, бузько*; близькі за значенням — *гарний, хороший, красивий, вродливий, гожий, чудовий, прекрасний*.

Два або кілька синонімів утворюють синонімічний ряд, у якому виділяється стрижневе слово — домінанта. Воно є носієм основного значення, спільного для всього синонімічного ряду, стилістично нейтральне, найуживаніше і в словниках синонімів ставиться першим: *кричати, горлати, лементувати, галасувати, репетувати, верещати, волати*.

До складу синонімічних рядів можуть входити й фразеологізми: *рано, на світанні — ні світ ні зоря, ще й на зорю не займалося, ще й на світ не благословлялося, ще треті півні не співали, ще й чорти навкулачки не билися*; здивуватися, *зчудуватися* — зробити великі очі, очі витрі-

щити, скам'яніти від дива. Синонімічними бувають і нефразеологічні словосполучення: **сумніватися** — брати під сумнів, **пообіцяти** — дати обіцянку, **помилитися** — зробити помилку, **допомогти** — надати допомогу, **скривдити** — вчинити кривду, **записувати** — вести записи.

Крім постійних, є також контекстуальні синоніми. Наприклад, слово *тиша* як із синонімічними означеннями може так само поєднуватися не лише із постійними синонімами *безгомінна*, *беззвучна*, *безгучна*, *безшелесна*, *німа*, а й зі словами *мертва*, *глибока*, *повна*, *цілковита*, *абсолютна*.

Близькими до контекстуальних синонімів за роллю в мові є перифрази.

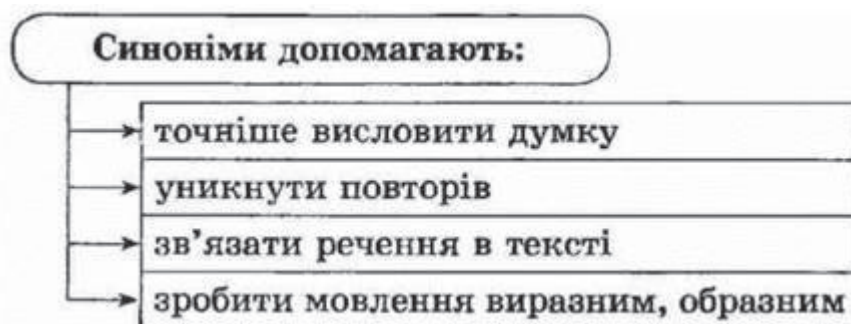
Перифраза — описовий мовний зворот, ужитий для називання предмета через якусь характерну його рису: щоб у тексті не повторювати раз за разом слово *Київ* уживають перифразу *столиця України*, *місто Кия*; *лев* — цар звірів; *вугілля* — чорне золото, тверде паливо; *газ* — блакитне паливо. Перифраза часто несе в собі оцінку явища, вона може мати позитивне, схвальне або негативне, іронічне значення.

Синоніми й перифрази допомагають точніше висловити думку, уникнути повторення однакових або співзвучних слів.

Цікаво знати

- Найбільша кількість синонімів. Згідно з «Коротким словником синонімів української мови», у якому розроблено 4279 синонімічних рядів, найбільшу кількість синонімів має слово «бити» - 45 (*Книга рекордів України*)

13. Добери синоніми до слів:

1) жага; 2) сумління; 3) видноколо; 4) хуртовина; 5) одуріти; 6) долина; 7) тужавіти; 8) залишок; 9) поспішати; 10) пазур; 11) криця.

Обрій, заметіль, сталь, кіготь, спрага, остача, совість, низина, квапитися, очманіти, тверднути.

Ключ. З других букв дібраних синонімів має скластися закінчення вислову В. Сосюри: “Яке це щастя — йти землею, де ти ...”

14. Робота з текстом. З «Лісової пісні» Лесі Українки випиши синоніми до дієслова *ходити*. Згрупуй виписані синоніми за типами: лексичні, фразеологічні та контекстуальні.

15. Склади речення з синонімами.

Відносини – взаємини – стосунки – ставлення; дійсний – справжній – автентичний; занепад – завмирання – упадок; заслухати – прослухати – вислухати; квиток – білет – талон; мета – ціль; порядок – лад.

16. «Сфотографуй» свого друга, використовуючи щонайбільше синонімів.

17. Добери перифрази до слів (зразок: зоря – небесна красуня)

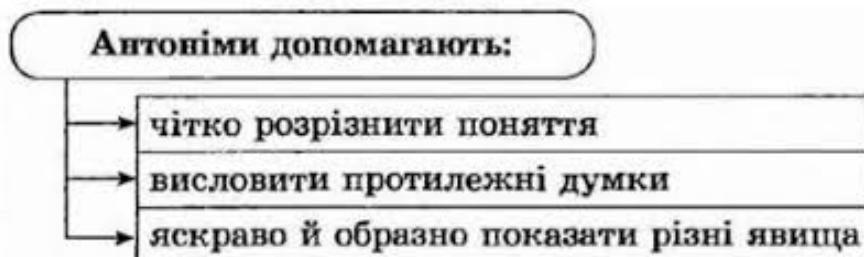
Галич, Дніпро, Київ, Львів, Україна, вчитель, книга, їдальня, учень, школа, тести.

Слова, протилежні за значенням, називаються антонімами.

Антоніми виступають парами і завжди належать до однієї якоїсь частини мови: *світло – темрява* (іменники), *світлий – темний* (прикметники), *засвічувати – гасити* (дієслова), *вдень – вночі* (прислівники).

Багатозначне слово може мати не один, а кілька різних антонімів. Це залежить від того, у сполученні з якими словами воно виступає: *старий клен – молодий клен; старий зошит – новий зошит; стара олія – свіжа олія.*

Антоніми бувають загальноновживані (постійні) і контекстуальні. Загальноновживані антоніми мають протилежне значення й поза контекстом (*сум – радість*); контекстуальні ж набувають протилежного значення лише в контексті внаслідок переносного вживання слова. Наприклад, у вислові М.Рильського *Не бійтесь заглядати у*

словник: це пишний яр, а не сумне провалля завдяки контекстові сприймаються як антоніми пари слів *пишний – сумний, яр – провалля*.

18 Добери антоніми до слів:

1) хворий; 2) твердий; 3) пасивний; 4) ненависть; 5) довгий; 6) невдача.

Любов, успіх, здоровий, м'який, активний, короткий.

Ключ. З перших букв дібраних антонімів має скластися двічі пропущене слово у вислові П. Грабовського: "... *кохайтесь в освіті, ... розширюйте ум*".

19 Випиши в одну графу антоніми загальномовні, в іншу – контекстуальні. Яка їхня функція? До пар з контекстуальними антонімами добери загальномовні антонімічні пари.

Будь м'яким, щоб не зломитись. Будь твердим, аби не зігнутись. І ти зрозумієш, що головне не сила, а розподіл сили. Головне – не розум, а мудрість прийняття. Головне – не брати, а давати. Головне – не потреба достатку, а потреба світла. Я виховував дітей м'якою правдою і твердою любов'ю (*М. Дочинець*). Ніколи не розпочинай сьогоднішній день зі спогадів про вчорашній. За гроші ти можеш купити чудовий будинок, але не домашній затишок. За гроші ти можеш купити м'яке ліжко, але не сон. За гроші ти можеш купити поверхневі стосунки, але не дружбу. За гроші ти можеш відкривати двері, але ніколи не відімкнеш дверей до чийогось серця (*Ф. Босманс*).

20 Випиши з поданих речень приклади оксиморону¹.

Давай удвох з тобою голосно помовчимо у тихім гаморі міським (*І. Литвинчук*). Любове грізна, світла моя мука, і радосте безрадісна моя (*В. Симоненко*) Кликав.. до світного смутку, до сердечної рівноваги, до очисного плачу душі (*М. Дочинець*) На нашій – не своїй землі (*Т. Шевченко*)

21 Вправа «Лексичний футбол». Назви слово за його лексичним значенням².

1 група	2 група
1. Винагорода, яку вручають переможцеві конкурсу.	1. Особа, яка очолює заклад.
2. Масове інфекційне захворювання.	2. Людина, яка понад усе ставить власні інтереси.
3. Знання, вміння, здобуті в житті, на практиці.	3. Слова, близькі за значенням.
4. Слова, що мають протилежне значення.	4. Умовні знаки секретного письма.
5. Певний обмежений режим харчування.	5. Той, хто любить свою батьківщину.
6. Людина, яка виявляє надзвичайну відвагу, хоробрість в бою чи в праці.	6. Особа, яка виголошує промову.
7. Прохід, прокладений під землею	7. Розмова між багатьма особами.
8. Музичний супровід.	8. Людина, яка знає багато мов.
9. Склад зброї і військового спорядження.	9. Документ, який дає право на постійне відвідування чогось.
10. Суперечка з якогось питання.	10. Офіційний документ про закінчення навчального закладу.

Слова для довідок: *оратор, антоніми, синоніми, тунель, директор, акомпанемент, абонемент, досвід, дієта, патріот, приз, герой, егоїст, атестат, дебати, арсенал, діалог, поліглот, шифр, епідемія.*

22 Вправа «П'ятий зайвий»: поєднуючи синоніми у синонімічні ряди, треба знайти зайве слово.

1. Вести мову, розмовляти, говорити, співати, виголошувати.
2. Смуток, журба, скорбота, сміх, печаль.

¹ Ілюстрація <https://images.app.goo.gl/b677KYNs6CiJYyKo8>

² Можна провести у формі гри/ змагання у двох командах.

3. Сильний, дужий, слабкий, потужний, міцний.
4. Хуртовина, дощ, віхола, завія, хурделиця.
5. Чемний, привітний, грубий, люб'язний, делікатний.

23. Вправа «Формування синонімічного ряду». Склади із поданих слів синонімічні ряди.

Дружити, сучасний, минулий, ходити

24. Вправа «Скажи без затримки»: добери антоніми до наведених слів.

I команда	II команда
Швидко	Зло
Гарний	Увійти
Теплий	Високо
Ранок	Чистий
Зима	Хвалити
Скупість	Мир
Старість	Стояти
Дружба	Чистий
Шкідливий	Порожній
Мудрий	Кислий

25. Вправа «Знайди швидко». Прочитай прислів'я. Випиши антоніми. Як впливають вони на зміст і виразність прислів'їв?

1. Вгору не підскочиш, униз не провалишся.
2. Хто високо літає, той низько сідає.
3. Зле – не гнися, добре – не пнися.
4. Колос повний гнеться до землі, а пустий догори стирчить.
5. Свої сухарі кращі чужих пирогів.
6. Від гніву старієш, від сміху молодієш.
7. Молодість лінива – то старість плачлива.

III ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

- Які іменники належать до третьої відміни?
- Як правильно відмінювати іменники III відміни?

ВПРАВА Пригадаймо, які іменники належать до III відміни? Доповни речення.

До III відміни належать іменники ..... роду з закінченням на .....
та іменник .....

З-посеред наведених нижче іменників вибери тільки ті, які належать до III відміни.
Клас, відьмак, кіно, ніч, повість, пригода, сіль, річ, степ, молодь, хлопець, мати, сталь,
любов, душа, велич, тінь, область, Карпати, теля, зошит, тюль, осінь, якість, мама, море,
ім'я, галузь.

ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ

	Однина		Множина		
Н.	тінь	повість	ноч-і	тін-і	повіст-і
Р.	тін-і	повіст-і	ноч-ей	тін-ей	повіст-ей
Д.	тін-і	повіст-і	ноч-ам	тін-ям	повіст-ям
Зн.	тінь	повість	ноч-і	тін-і	повіст-і
Ор.	тінн-ю	повіст-ю	ноч-ами	тін-ями	повіст-ями
М.	тін-і	повіст-і	ноч-ах	тін-ях	повіст-ях
Кл.	тін-е	повіст-е	ноч-і	тін-і	повіст-і

ІМЕННИК МАТИ

Н.	мат-и	мат-ер-і
Р.	мат-ер-і	мат-ер-ів
Д.	мат-ер-і	мат-ер-ям
Зн.	мат-ір	мат-ер-ів
Ор.	мат-ір'-ю	мат-ер-ями
М.	мат-ер-і	мат-ер-ях
Кл.	Кл. мат-и	мат-ер-і

Доповни речення:

Іменники III відміни в родовому, давальному і місцевому відмінках однини мають закінчення .... Іменник *мати* утворює форми цих відмінків від основи, розширеної суфіксом ....

В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення ....., а у родовому множини .....

Кличний відмінок однини збігається з називним, однак закінчення ..... з'являється у поезії для персоніфікованих назв іменників.

Серед іменників III відміни чимало назв абстрактних понять, які мають лише форму однини: *гордість, свіжість, юність, любов, свідомість, гостинність.*

Перевір себе!

I	II	III
безліччю	домовленістю	любов'ю
мораллю	цінністю	верф'ю
миттю	діяльністю	матір'ю
подорожжю	свідомістю	кров'ю
зеленню	якістю	
ртуттю	потужністю	
	гостинністю	

п'ятьох

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, крови, любови, осени, соли, Руси, Білоруси.*

В орудному відмінку однини приголосні основи подовжуються, якщо перед ними стоїть голосний: *ніччю, сілля, тінню, подорожжю, галуззю*; подовження не відбувається, якщо перед ними стоїть приголосний: *радістю, повістю, жовчю, верф'ю.*

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Українська мова (жіночий рід)

тінь
туш
піч
ретуш
ціль

Польська мова (чоловічий рід)

cień
tusz
piec
retusz
cel

Цікаво знати

Мати-героїня — державна нагорода України – почесне звання України, що надається Президентом України жінкам, які народили та виховали до восьмирічного віку п'ятьох і більше дітей, у тому числі дітей, усиновлених у встановленому законодавством порядку, з урахуванням вагомого особистого внеску у виховання дітей у сім'ї, створення сприятливих умов для здобуття дітьми освіти, розвитку творчих здібностей дітей, формування високих духовних і моральних якостей.

[Мати-героїня \(Україна\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](#)

ЗАВДАННЯ

1. Провідміняй іменники: сіль, зустріч, річ, подорож.
2. Серед іменників, які стоять в орудному відмінку однини, знайди «зайвий» іменник, який відрізняється від однотипних за своїм правописом. Обґрунтуй свій вибір:
  - А. заметіллю, тінню, блакиттю, честю, суттю;
  - Б. верф'ю, кров'ю, любов'ю, матір'ю, жовчу;
  - В. радістю, гладдю, скатертю, шерстю, швидкістю;
  - Г. ніччю, подорожжю, річчю, тушшю, совістю;
3. Утвори форми орудного відмінка поданих іменників. Скажи, чому в одних випадках виступає подвоєння приголосних, в інших воно відсутнє. З п'ятьма формами побудуй речення: радість, кров, галузь, сіль, подорож, зелень, ціль, ніч, зустріч, честь, пам'ять, любов, туш, мати, річ, молодість, біль.
4. Утвори форму родового відмінка однини поданих іменників: ніч, сіль, радість, піч, річ, біль, кість. ....
 Як називається фонетичне явище заміни голосних [i:o] і [i:e]? .....
5. Запиши речення. Визнач відмінки іменника *мати*, і виділи відмінкові закінчення.
  - 1) Рідна мати моя, ти ночей не доспала (А. Малишко).
  - 2) Ходімо зараз до матері, нехай вона втішиться, що має таку добру дитину (М. Коцюбинський).
  - 3) Леся задумала вишити сорочку своїй хрещеній матері, що дуже її любила та пестила (О. Косач-Кривенюк).
  - 4) Чого тільки не насадить наша невгамовна мати (О. Довженко).
  - 5) Маю я святе синівське право з матір'ю побути на самоті (В. Симоненко).
  - 6) Матері забути не можу (П. Тичина).
6. Укажи рядок з іменниками III відміни:
  - а) кінь, олень, стіл, лось
  - б) тінь, осінь, сіль, вісь
  - в) нічка, сільничка, оса, земля
  - г) ягня, лоша, мишеня, козеня

Укажи рядок іменників III відміни, у яких в орудному відмінку однини відбувається подовження приголосних:

- а) глазур, мати, любов, верф
- б) жовч, мужність, вічність, вість
- в) кров, користь, якість, Керч (назва міста)
- г) даль, паморозь, вісь, велич

Укажи рядок іменників III відміни, у яких перед закінченням орудного відмінка треба поставити апостроф:

- а) мідь, подорож, розкіш, міль
- б) пам'ять, сіль, зустріч, міць
- в) постать, гордість, користь, байдужість
- г) мати, любов, верф, кров

Укажи рядок іменників III відміни, у яких в орудному відмінку однини НЕ відбувається подовження приголосних:

- а) річ, галузь, мідь
- б) розкіш, подорож, зустріч
- в) молодість, юність, жовч
- г) сіль, глибінь, річ

IV ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

- Які іменники належать до четвертої відміни?
- Як правильно відмінювати іменники четвертої відміни?

ВПРАВА Пригадаймо, які іменники належать до четвертої відміни? Доповни речення. До четвертої відміни належать іменники ..... роду, що при відмінюванні набувають суфіксів ....., ..., ... За своїм лексичним змістом це переважно слова на позначення ..... .

З-посеред наведених нижче іменників, вибери тільки ті, які належать до четвертої відміни.

Порося, поросятко, дівча, лоша, лошатко, немовлятко, ім'я, листя, курчатко, зілля, немовля, обличчя, плем'я, гуся, курча, дівчинка, теля, хлоп'я, зозуля, телятко, орля, душа, каченя.

ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ IV ВІДМІНИ

Однина			
Н.	курч-а	теля	ім'-я
Р.	курч-ат-и	тел-ят-и	ім-ен-і, ім'-я
Д.	курч-ат-і	тел-ят-і	ім-ен-і
Зн.	курч-а	тел-я	ім'-я
Ор.	курч-ам	тел-ям	ім-ен-ем, ім'-ям
М.	курч-ат-і	тел-ят-і	ім-ен-і
Кл.	курч-а	тел-я	ім'-я
Множина			
Н.	курч-ат-а	тел-ят-а	ім-ен-а
Р.	курч-ат	тел-ят	ім-ен
Д.	курч-ат-ам	тел-ят-ам	ім-ен-ам
Зн.	курч-ат	тел-ят	ім-ен-а
Ор.	курч-ат-ами	тел-ят-ами	ім-ен-ами
М.	курч-ат-ах	тел-ят-ах	ім-ен-ах
Кл.	курч-ат-а	тел-ят-а	ім-ен-а

Доповни речення:

У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення ..... (після шиплячого .....): ..... . В орудному відмінку однини вживається форма без суфікса ....., ... з кінцевим ..... (після шиплячого .....), а іменники із суфіксом -ен- мають паралельні форми на ..... і ..... :
.....

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Іменники *вим'я* і *тім'я* відмінюються в однині за зразком IV відміни, а в множині мають форми без поширення суфіксом **-ен-**, що уподібнює їх до II відміни.

Наголос: 1. Нерухомий для іменників з суфіксом **-ат-**: курч-а, курч-ат-и, курч-ат-а, курч-ат-ам, курч-ат-ами;

2. рухомий для іменників з суфіксом **-ен-**; у множині переважно наголошується флексія: ім'-я, ім-ен-і, ім-ен-ем та ім'-ям, ім-ен-а, ім-ен-ам, ім-ен-ами.

Цікаво знати

Хоча іменники типу *лоша*, *теля* представляють дуже стару (архаїчну) відміну, в сучасній українській мові ця група досить продуктивна, зокрема в розмовному стилі, і нараховує близько 250 слів.

ЗАВДАННЯ

1. Провідміній іменники: *лоша*, *орля*, *плем'я*.
2. Подані іменники розподіли на групи за суфіксами, які з'являються при відмінюванні: *гуся*, *дитя*, *лоша*, *курча*, *ім'я*, *голуб'я*, *кошеня*, *козеня*, *плем'я*, *дівча*, *теля*, *порося*, *внученя*, *сім'я*.
А. -ят-:
Б. -ат-:
В. -ен-:
3. Подані іменники (*дівча*, *кошеня*, *гуся*, *сім'я*, *курча*) постав у формі:
А. родового однини:
Б. орудного однини:
В. знахідного множини:
Склади з ними речення у зошиті.
4. Правильна форма іменника *ГУСЕНЯ* у родовому відмінку записана у рядку
а) гусеняти
б) гусенята
в) гусеня
г) гусеняті

5. Правильно записано форму іменника *ТЕЛЯ* у давальному відмінку у рядку:
- а) теляті
  - б) телю
  - в) телям
  - г) телятам
6. Які іменники записані неправильно у формі орудного відмінка?
- а) курчам, гусеням, кошеням
  - б) жабеням, ведмежам,
  - в) жабенятами , ведмежатами, телятами
  - г) лошом, телятою, курчом.
7. Знайди слово, яке не належить до IV відміни
- а) пташеня
  - б) кошеня
  - в) цуценя
  - г) хом'ячок
8. У кличному відмінку іменники IV відміни мають форму
- а) родового відмінка
  - б) називного відмінка
  - в) давального відмінка
  - г) місцевого відмінка
7. У якому рядку немає помилки в утворенні форм знахідного відмінка множини?
- а) імена, імен
  - б) тім'я, тім'їв
  - в) коліщата, коліщат
  - г) курчата, курчат
8. Прочитай текст.

«15 тварин України, яких ми можемо більше не зустріти у природі»

Всесвітній день захисту тварин відзначають кожного року 4 жовтня.

Це невелика частина тварин, які потребують захисту, і насамперед захисту від діяльності людини: полювання, браконьєрства, вирубки лісів, забруднення ґрунтів.

Їжак вухатий

Ці милі їжачки мають статус зникаючих, і якщо ви їх зустріли – вважайте себе щасливцем. Експерти припускають, що на території України їх лише кілька десятків особин. За останні 20 років вухатих їжачків зустрічали тільки раз у дикій природі – в околицях Луганська. Цей вид стрімко зникає через деградацію степових екосистем, у яких водиться.

Кіт лісовий

Це вам не розпещений домашній котик. Лісовий кіт – справжній витривалий мисливець, який вполює здобич і витримає люті морози. Також він відрізняється від свійського kota більшими розмірами (довжина тіла до 90 см) і відносно коротким хвостом.

Лісовий кіт водиться у лісах Карпат, Вінницької, Кіровоградської та Одеської області.

Популяція котів зменшується кожного року (зараз в Україні їх 400–500 особин) і все через масову вирубку листяних лісів, зокрема, дібров. Також тварини часто гинуть під час полювання та у браконьєрських пастках.

Зубр

Врятувати зубрів у дикій природі, на жаль, не вдалося. Цих унікальних тварин можна побачити лише у спеціальних господарствах.

Зубри зникли з дикої природи, зокрема, через полювання. І навіть зараз, у цивілізованому світі, зубр є популярним об'єктом полювання серед багатіїв. За останні 20 років ця тварина зникла в Україні у багатьох місцях, де раніше була відновлена.

Жук-олень

Цього жука не сплутаєш із жодним іншим. До слова, його роги – це зовсім не роги, а дуже розвинені верхні щелепи.

Спершу жук-олень був звичайним видом по всій території Європи, однак зараз його популяція постійно зменшується. Жукам-оленям загрожує вимирання, адже зменшується кількість старих дерев, а молоді посадки не придатні для харчування та розмноження цього рідкісного жука.

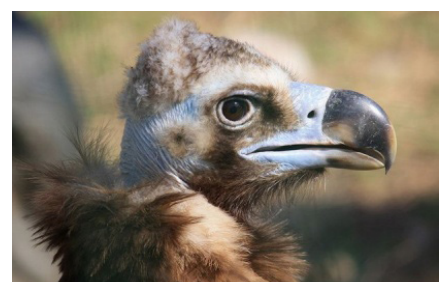
Вухань австрійський

Вухань австрійський – це вид кажанів з великими вушками. В Україні ці рідкісні тварини під охороною в заповідниках Карпатського регіону, Розточчя, Поділля і Криму. Якщо колись ви побачите, що на вас летить вухастий кажан – не лякайтеся, адже ця тварина налякана ще більше і потребує піклування.

Гриф чорний

В Україні чорні грифи трапляються лише в Криму. Останнє видання Червоної книги України (2009 року) вказує, що популяція на нашій території цих птахів – не більше 50 особин.

Ведмідь бурий

В Україні бурий ведмідь водиться в Карпатах, хоч може забрести і в ліси на півночі Чернігівської та Сумської областей. Загалом в Україні не більше 300 особин, і на тварин досі полюють браконьєри. Ведмеді зазнають також інших знущань: їх дресирують у цирках, тримають як розвагу в ресторанах чи приватних господарствах. На території Національного природного парку “Синевир” існує реабілітаційний центр для бурих ведмедів. Там тварин лікують як фізично, так і психологічно – багато ведмедів уже на волі продовжують виконувати циркові трюки.

У центрі спеціалісти допомагають ведмедям повернутися до їхньої істинної природи, і деякі тварини навіть навчилися зимувати у барлогах, які самостійно “збудували”.

Глушець (глухар)

Цей красень – один із найбільших птахів Українських Карпат. Глухарі занесені до Червоної Книги України, але це не заважає браконьєрам полювати на них.

Також на зниження популяції впливає вирубування лісів, випасання великої рогатої худоби і навіть туризм у місцях висиджування маленьких пташенят.

Горностаї

Горностаї – це маленька пухнаста та прудка тваринка з красивим хутром, яке влітку стає коричнево-жовтуватим-сірим, а взимку – білим. Горностаї стали жертвами модної індустрії – з їхнього щільного і м'якого хутра і досі виготовляють шуби.

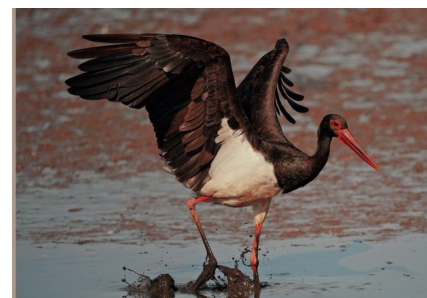
В Україні ці милі тваринки під охороною держави, їх включено до Червоної книги України, і полювання на них заборонене навіть з метою дослідження.

Лелека чорний

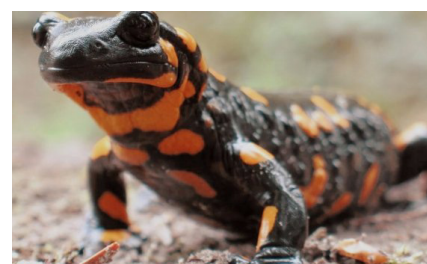
Чорного лелеку не так просто зустріти у природі, бо він, попри те, що рідкісний, веде потайний спосіб життя і намагається уникати людей. Загалом в Україні цих птахів близько 400-450 пар.

Чорні лелеки гніздяться переважно на Поліссі та в Карпатському регіоні.

Саламандра вогняна

Мандруючи Карпатами, уважно дивіться під ноги, бо стежкою може прошмигнути вогняна саламандра. Її легко впізнати за неордирарним забарвленням – чорне тіло з жовтими плямами.

Жолудниця європейська

Маленький гризун з велетенськими очима. Жолудниця водиться у лісах (хвойні, листяні та мішані), хоча іноді зустрічається в садах і городах.

Сипуха

Ви боїтеся сов, їх величезних очей та моторошного крику? Якщо так, то дарма. Сиви, зокрема, регулюють кількість гризунів, які завдають шкоди господарствам.

Один із видів сов, які водяться в Україні – це сипуха. Рідкісний птах гніздиться в західних і центральних областях України, а також на півночі Одещини. Сипух у світі стає все менше і менше: у цілій Європі їх 110-220 тисяч пар, а в Україні близько 30 пар.

Рись

Рись також стала жертвою модної індустрії. На цих довершених та граційних тварин тривалий час полювали заради хутра. Зараз ці хижі коти рідкісні в Україні: у Карпатах – близько 350–400 особин, а на території Полісся – до 80–90.

Полоз леопардовий

Це надзвичайно красива і така ж рідкісна неотруйна змія, яка має статус зникаючого виду.

Якщо вам пощастить зустріти цього плазуна, то лише у кримських заповідниках, і то не щороку.

До кінця 40-х років ХХ ст. полоз леопардовий був ще звичайним видом, а з 70-х років – змію бачили раз на кілька років. Зараз на полоза леопардового активно полюють любителі змій для особистих колекцій та для продажу.

За даними Червоної книги України

15 тварин України, яких ми можемо більше не зустріти у природі - Місто (mi100.info)

 Знайди в Інтернеті, що таке Червона книга України.

 Запиши всі назви тварин, які з'являються у тексті. Зроби морфологічний аналіз цих іменників (рід, число, відмінок, відміна).

ЗАЙМЕННИК

Розряди за значенням

- Які існують семантичні розряди займенника?
- Які є особливості відмінювання займенників?
- З якими частинами мови співвідносяться займенники?

ВПРАВА Пригадай, які розряди займенників за семантикою (значенням) ти знаєш? Визнач розряд поданих займенників: вона, ніхто, свій, себе, який, весь, цей, хтось, декотрий, ти, мій, хто.

Вказівні займенники

Вказівні займенники виділяють один предмет з ряду однорідних (цей, той), указують на підсилення ознаки предмета (такий), на невизначену або велику кількість предметів (стільки).

Відмінювання вказівних займенників

Н.	<i>цей</i>	<i>ця</i>	<i>це</i>	<i>ці</i>	<i>стільки</i>
Р.	<i>цього</i>	<i>цієї</i>	<i>цього</i>	<i>цих</i>	<i>стількох</i>
Д.	<i>цьому</i>	<i>цій</i>	<i>цьому</i>	<i>цим</i>	<i>стільком</i>
Зн.	<i>це, цього</i>	<i>цю</i>	<i>це, цього</i>	<i>ці, цих</i>	<i>стільки, стількох</i>
Ор.	<i>цим</i>	<i>цією</i>	<i>цим</i>	<i>цими</i>	<i>стількома</i>
М.	<i>(на) цьому, (на) цім</i>	<i>(на) цій</i>	<i>(на) цьому, (на) цім</i>	<i>(на) цих</i>	<i>(на) стількох</i>

Присвійні, вказівні й означальні займенники - Додаткова інформація - Правила української мови - TEST-ME.DO.AM | Правила Української мови. ЗНО.

Питально-відносні займенники

Питальні займенники слугують для оформлення запитання про особу (*хто?*), предмет (*що?*), ознаку чи належність предмета (*який?, чий?*), кількість предметів (*скільки?*)

Відносні займенники (*хто, що, який, чий, скільки*) виступають засобом зв'язку частин складного речення й завжди виконують роль члена речення.

Займенники *хто, що, скільки* змінюються тільки за відмінками, а займенники *який, чий* – за числами, відмінками й родами.

Відмінювання питальних і відносних займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>	<i>який</i>	<i>яка</i>	<i>яке</i>	<i>які</i>	<i>чий</i>	<i>скільки</i>
Р.	<i>кого</i>	<i>чого</i>	<i>якого</i>	<i>якої</i>	<i>якого</i>	<i>яких</i>	<i>чийого</i>	<i>скільких</i>
Д.	<i>кому</i>	<i>чому</i>	<i>якому</i>	<i>якій</i>	<i>якому</i>	<i>яким</i>	<i>чийому,</i> <i>чиєму</i>	<i>скільким</i>
Зн.	<i>кого</i>	<i>що</i>	<i>який,</i> <i>якого</i>	<i>яку</i>	<i>яке,</i> <i>якого</i>	<i>які,</i> <i>яких</i>	<i>чий,</i> <i>чийого</i>	<i>скільки,</i> <i>скільких</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>	<i>яким</i>	<i>якою</i>	<i>яким</i>	<i>яки-</i> <i>ми</i>	<i>чийм</i>	<i>скільки-</i> <i>ма</i>
М.	<i>(на)</i> <i>кому,</i> <i>(на)</i> <i>кім</i>	<i>(на)</i> <i>чо-</i> <i>му,</i> <i>(на)</i> <i>чим</i>	<i>(на)</i> <i>яко-</i> <i>му,</i> <i>(на)</i> <i>якім</i>	<i>(на)</i> <i>якій</i>	<i>(на)</i> <i>яко-</i> <i>му,</i> <i>(на)</i> <i>якім</i>	<i>(на)</i> <i>яких</i>	<i>(на)</i> <i>чийому,</i> <i>(на)</i> <i>чиєму,</i> <i>(на)</i> <i>чийм</i>	<i>(на)</i> <i>скільких</i>

Питальні й відносні займенники, їх відмінювання - Додаткова інформація - Правила української мови - TEST-ME.DO.AM | Правила Української мови. ЗНО.

Означальні займенники

Означальні займенники узагальнено вказують на ознаки предмета (*сам і самий, весь й увесь, кожен і кожний, жоден, інший*).

Відмінювання означальних займенників

Н.	<i>весь</i>	<i>вся</i>	<i>все</i>	<i>всі</i>
Р.	<i>всього</i>	<i>всієї</i>	<i>всього</i>	<i>всіх</i>
Д.	<i>всьому</i>	<i>всій</i>	<i>всьому</i>	<i>всім</i>
Зн.	<i>весь, всього</i>	<i>всю</i>	<i>все, всього</i>	<i>всі, всіх</i>
Ор.	<i>всім</i>	<i>всією</i>	<i>всім</i>	<i>всіма</i>
М.	<i>(на) всьому,</i> <i>(на) всім</i>	<i>(на) всій</i>	<i>(на) всьому,</i> <i>(на) всім</i>	<i>(на) всіх</i>

Присвійні, вказівні й означальні займенники - Додаткова інформація - Правила української мови - TEST-ME.DO.AM | Правила Української мови. ЗНО.

Заперечні й неозначені займенники

Вони відмінюються як відносні й питальні, від яких вони утворені.
Правопис заперечних і неозначених займенників

Неозначені займенники пишуться

разом	через дефіс	окремо
з частками <i>аби-, де-, -сь</i>	з частками <i>будь-, казна-,</i> <i>хтозна-, -небудь</i>	між часткою і за- йменником стоїть прийменник
<i>абищо, дехто,</i> <i>якийсь</i>	<i>будь-що, казна-хто,</i> <i>хтозна-який, чий-небудь</i>	<i>аби до чого, будь для</i> <i>кого, хтозна на якому</i>

Заперечні й неозначені займенники, їх відмінювання і правопис - Додаткова інформація - Правила української мови - TEST-ME.DO.AM | Правила Української мови. ЗНО.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Система відмінювання займенників залежить від їхнього розряду за значенням та від співвідношення з іншими частинами мови.

Займенники, співвідносні з іменником: **особові, зворотний, питально-відносні, заперечні**. Вони змінюються за відмінками і не змінюються за родами та числами. Виняток становить особовий займенник 3 особи однини.

Займенники, співвідносні з прикметником: **присвійні, означальні, питально-відносні, вказівні, неозначені та заперечні**.

Усім цим займенникам властиві синтаксично залежні ознаки роду, числа і відмінка, за винятком присвійних *його, її*.

Особливості відмінювання займенників цієї групи полягають у тому, що всі вони відмінюються за зразком відмінювання прикметників.

Займенники, що співвідносяться з числівниками: наприклад (*скільки, стільки, скільки-небудь, нескільки*). Вони відмінюються подібно до числівників.

ЗАВДАННЯ

1. Відшукай у текстах займенники та визнач їхній розряд.

Хто зберіг любов до краю
І не зрікся роду,
Тільки той, віддав всю душу
Все, що зміг, народу. (Олександр Олесь)
Безсмертні всі: цей виховав дитину,
Той пісню склав, хоч і єдину,
А той, що не зумів цього зробити,
Коло дороги посадив калину. (Дмитро Павличко)

2. Підкресли «зайвий» займенник у групах:

Який, ніякий, деякий, будь-який;
ніхто, ніщо, ніякий, інший;
хто, що, весь, який;
той, мій, цей, такий.

3. Запиши правильно подані займенники у зошитах: де(що), будь(що), будь(з)ким, чий(небудь), де(кілька), аби(щось), аби(який), з ким(небудь), бозна(який), ані(хто).

4. Доповни речення неозначеними займенниками хто-небудь, що-небудь:

Звернися до ..... за допомогою. Витри ..... лавку. Ти не маєш ..... їсти? Чи ..... телефонував до мене сьогодні? ..... відомо про умови конкурсу? Я хочу з ..... листуватися. Принеси у ..... води.

5. Склади речення з поданими займенниками: ні з ким, ні до кого, без нічого, ніякий.
6. Подані нижче займенники запиши у родовому, орудному та місцевому відмінках з прийменником: будь-що, будь-хто, що-небудь, абихто, деякий.
7. Відшукай займенники. З'ясуй, з якими частинами мови вони співвідносні:

Кожне населення мало свої співанки, а кожне покоління творило собі ще нові (А. Ковальчук). Звичайно, цікаво було б дізнатися про цю видатну особистість, з-під пера якої вийшов такий глибоко філософський твір (М. Мар'янівський).

Його чотири обличчя були звернені водночас в усі чотири сторони світу, щоб за всім доглянути, за всім додивитися, щоб усюди дати раду і навести лад (Є. Шморгун).

ДІЄСЛОВО

Категорія способу та особи

➤ Як творимо дієслова у формі дійсного, умовного і наказового способів?

ВПРАВА Пригадай, що таке дієслово? Які знаєш його морфологічні ознаки? На які дієвідміни поділяємо дієслова? Подай приклади пар дієслів недоконаного і доконаного виду. Як вид дієслів впливає на творення форм майбутнього часу? Як творимо минулий час?

КАТЕГОРІЯ СПОСОБУ

Категорія способу вказує на відношення дії до дійсності. Дієслова можуть вживатися у формах дійсного, умовного і наказового способів.

Дійсний спосіб дієслова виражає реальну дію, що вже відбулася, відбувається зараз чи ще тільки буде відбуватися (*відпочивав, вважало, спатиме, приїдуть*). Дієслова дійсного способу вживаються в теперішньому, минулому та майбутньому часі, мають форми особи і числа, а для минулого часу – також і форми роду.

Умовний спосіб дієслова означає дію, можливу за певної умови або бажану (*прочитав би, мовчало б, віддав би*). Дієслова умовного способу змінюються за числами, а в однині – й за родами; форма особи виражається займенниками, а категорії часу взагалі відсутні. Умовна частка *би (б)* завжди пишеться окремо від дієслів у формі минулого часу.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Якщо попереднє слово закінчується на приголосний, уживають частку *би* (*сказав би, приніс би*), після голосного — *б* (*сказала б, принесла б*).

Частка може стояти після дієслова: *Чи жила б Україна без кобзи-бандури?* (І. Коваленко) або перед ним: *Він би робив, та рукава болять* (Народна творчість).

Частка *би (б)* може бути відділена від дієслова іншими словами: *Я б навіть сонцю одягнула вінок із житніх колосків!* (Л. Рубан).

Дієслова умовного способу змінюються за родами (в однині) та числами.

Наказовий спосіб дієслова передає наказ, прохання, пораду, заохочення до виконання дії (*слухай, порадь, ходімо, нехай буде так*). Дієслова наказового способу змінюються за особами: в однині вони мають форму 2-ої особи (*веди, читай, сядь*), а у множині – 1-ої та 2-ої особи (*ведімо, читаймо, сядьмо, ведіть, читайте, сядьте*). Форми 1-ої особи однини та 3-ої особи однини і множини творяться поєднанням дієслів теперішнього або майбутнього часу в цих особових формах із частками **хай**, **нехай** (*хай допоможуть, нехай запитається*).

Однина		
	Синтетична форма	Аналітична форма
1 ос.	-----	хай стану, хай знаю
2 ос.	знай, стань, зроби	-----
3 ос.	-----	хай знає, хай зробить
Множина		
1 ос.	знаймо, станьмо, зробімо	-----
2 ос.	знайте, станьте, зробіть	-----
3 ос.	-----	хай знають, хай стануть, хай зроблять

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Форми наказового способу можуть уживатися із афіксом -ся: *берися, берімося, беріться, хай береться, нехай беруться.*

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Деякі дієслова у формі другої особи однини наказового способу пишуть з м'яким знаком: *сядь, стань, посунься, їдьмо, будьмо.*
Немає пом'якшення в дієсловах, основа яких закінчується на літеру, що позначає губний або шиплячий приголосний (*насип, ріжте*) або на -р (*повір, удар*).

КАТЕГОРІЯ ОСОБИ

Категорія особи виражає відношення дії до суб'єкта, тобто діяча, виконавця дії з погляду того, хто про цю дію говорить. Це протиставлення осіб – учасників діалогу: мовця до співрозмовника (адресата) або до предмета чи особи, що не є учасниками розмови.

Категорія особи – словозмінна категорія, характерна для дієслівних форм дійсного (теперішнього і майбутнього часу) та наказового способу. Виражається в шести особових формах однини (я, ти, він-вона-воно) і множини (ми, ви, вони), які складають парадигму дієвідмінювання дієслова.

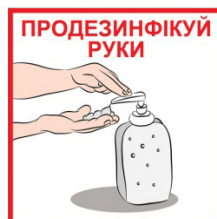
Особові форми є морфологічним засобом вираження граматичного значення особи. У формах минулого часу, а також у формах умовного способу значення особи передається за допомогою займенників або іменників (*я читав, він працював, книжка стояла на полиці, взяв би я бандуру, ми хотіли б подякувати*).

ЗАВДАННЯ

- 1 Скажи, у формі якого способу вжиті дієслова.

Нагадай, щоб він приніс рукопис. Я не хотіла їхати. Пояснить, щоб вони зрозуміли. Я б здобув усі скарби, що криє море. Мені не хотілося спати. Ходімо в театр.

- 2 Прочитай таблички з написами, що застосовуються у повсякденному вжитку. Охарактеризуй використані в них форми дієслова.

[У Луцьку в багатоповерхівці ліфт не працює майже 5 місяців | ВолиньPost \(volynpost.com\)](https://volynpost.com)

[Дорожніе указатели картинка табличка берегись автомобиля картинки знаки № 41062 | torange.biz](https://torange.biz)

[Пластикова табличка «Продезинфікуй руки», цена 80 грн. - Prom.ua \(ID#1152103251\)](https://prom.ua)

[125 Pinterest](https://pinterest.com)

- 3 У поданих текстах (фрагментах віршів) українських письменників знайди дієслова та охарактеризуй їх спосіб.

Зеленіють жита, і любов одцвіта,
і волошки у полі синіють.
Од дихання мого тихий мак обліта,
ніби ім'я печальне – Марія...

(Володимир Сосюра)

Якби знав я чари, що спиняють хмари,
Що два серця можуть ізвести до пари,
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе би, мила, обдала їх сила,
Всі би в твоїх серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом.
Лиш одна любов би вибухла пожаром,
Обняла б достоту всю твою істоту,
Мислі б всі пожерла, всю твою турботу, -
Тільки мій там образ і ясніє, й гріє...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

(Іван Франко)

Прийми поцілунок –
Полин терпкий.
Смертельний трунок
Із чаші пий.
Блукай, безвіро!
Поки страждань
Не сповниш міру,

Нуртуй у хлянь.
Прямуй крізь муки,
Крізь хирі дні
У шал розпуки.
Гаси огні
І в ніч одчаю
І вічну тугу
Живи вогнем.
В жару негаснім
Свій гнів гартуй   (Юрій Клен)

4. Інфінітиви постав у формі наказового способу (синтетична форма 2 ос. мн.). Запиши рецепт у зошиті.

Нарізати м'ясо кубиками.
Додати в каструлю.
Моркву натерти на крупній терці.
Буряк помити, трохи відварити
(приблизно 30 хв.) очистити від
шкірки і нарізати соломкою.
Помідори нарізати дрібними куби-
ками.
Капусту нашаткувати соломкою.
Додати помідори (чи томатну
пасту), оцет і тушкувати протягом
5-7 хв.
Обсмажити овочі на соняшничко-
вій олії.
Картоплю нарізати кубиками.
Довести воду до кипіння і посолити.
Відставити суп з вогню, накрити кришкою і дати настоятися 20-30 хв.
При подачі в тарілку додати сметану, січену зелень.

[Борщ — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Борщ)

5. Прочитай прислів'я, визнач спосіб кожного дієслова.

1. Без Батьківщини немає людини. 2. Вітчизни не діліть, краще землю захистить. 3. Пустив би його в хату, та він на піч залізе. 4. Коли хата горить, люди не сваряться. 5. Від ворога вчися спритності! 6. У своїм гнізді й горобець яструбові очі виклював би. 7. Терпи, хлопче, козаком будеш, а з козаків попадеш і в отамани.

6. Дієслова дійсного, умовного й наказового способів запиши у три колонки.

Зробили б, поміркуйте, вирішив, зацікавилася, розуміємо, ходімо, послухайте, почув би, сказала б, запиши, переклали, хвилюємося.

7. Визнач спосіб кожного з поданих дієслів. Добери до кожного синонім та антонім, уживши в тому ж способі.

Запам'ятай, шануймо, розповіла б, сховався б, рухався, зачинили.

8. Прочитай, з 'ясуй спосіб кожного дієслова. Як утворено форми умовного способу дієслів?

Між добром і злом завжди триває боротьба, яка завершується перемогою добра. Цю думку український народ стверджує у своїх казках. Народні казки не навчали б дітей змалечку добра й справедливості, якби добрим і справедливим не був наш народ.

Герої казок не робили б добрих справ, не допомагали б старим і немічним, якби не було так заведено в народі. Тож не забуваймо про це, читаймо та шануймо казки. Герої українських казок вартують уваги дітей не менше за казкових персонажів інших народів: Гаррі Поттера, Шрека та їм подібних. Поважаймо чуже, але знаймо і любімо своє, рідне.

Тому одна з перших аудіовізуальних книжок для iPad, яку створили в Україні — у компанії з романтичною назвою «Пірати Київського моря», зветься «Котигорошко».

(За С. Турчином).

9. Перепиши, уставляючи на місці крапок, де потрібно, м 'який знак. Визнач дієслова наказового способу, з 'ясуй особу та число кожного з них.

1. На грубе слово не серд..ся, на ласкаве не здавайся. 2. Не вір.., усьому, що бачиш.., і половині того, що чуєш.. . 3. Од ледачого поли врж.. та тікай! 4. У чужий черевик ноги не сун... 5. Не мил.. ся, бо голитися не будеш.. . 6. їж .., Мартине, мати ще підкине! 7. Не чван..ся званням, а пишайся знанням. 8. Не сип.. із порожнього в пугте! 9. Удар.., лихом об землю!
(Народна творчість).

10. Склади речення за поданим зразком. Дієслова став у формі наказового способу.

Не можна грати в футбол. Діти, не грайте в футбол!

Не можна фотографувати. Пане професоре, ...

Не курити. Ігорю, ...

Не можна телефонувати під час уроків. Мамо, не.....

Не можна заходити з морозивом. Не ..... з морозивом!

Іване Петровичу, ...

Прочитай інформаційну таблицю. Знайди дієслівні форми та охарактеризуй їх граматичні категорії виду, способу, часу та особи.

Як убезпечити себе від зараження коронавірусом

РЕТЕЛЬНО І ЧАСТО МИЙТЕ РУКИ З МИЛОМ ЧИ ОБРОБЛЯЙТЕ ІХ АНТИСЕПТИКОМ

МИТТЯ РУК З МИЛОМ:

- * тривалість процедури – 20–40 с
- * вода має бути теплою
- * обов'язкова процедура, якщо руки видимо забруднені, після приходу з вулиці, перед прийомом їжі, після відвідування туалету, якщо відсутній антисептик для рук

ОБРОБКА РУК СПИРТОВІСНИМ АНТИСЕПТИКОМ:

- * спиртовмісний антисептик для рук – розчин із вмістом спирту 60–80% або із 2% хлоргексидину
- * антисептик має покривати всю поверхню шкіри рук: у середньому на одну обробку слід використовувати 3 мл розчину, а це 24–27 «пшиків» кишеньковим диспенсером, тому рекомендовано його просто наливати в долоню
- * тривалість обробки – близько 30 с
- * особливу увагу приділіть нігтям, там накопичується найбільше бруду
- * обов'язкова процедура в разі будь-яких контактів із потенційно забрудненими об'єктами

УНИКАЙТЕ СКУПЧЕННЯ ЛЮДЕЙ

ЯКЩО ВИ ЗАХВОРИЛИ, ЗАЛИШАЙТЕСЯ ВДОМА І ЗВЕРНІТЬСЯ ДО ЛІКАРЯ

ВИКОРИСТОВУЙТЕ ЗАХИСНУ МАСКУ

- * обов'язково – якщо захворіли і маєте респіраторні симптоми
- * якщо перебуваєте у місцях великого скупчення людей – з метою додаткового захисту

ВИКОРИСТОВУЙТЕ МАСКУ ПРАВИЛЬНО:

- * вона має покривати ніс і рот
- * вона має щільно прилягати, без відступів по краях
- * замінюйте маску, щойно вона стала вологою
- * не чіпайте зовнішню частину маски руками, а якщо доторкнулися, помийте руки з милом чи обробіть спиртовмісним антисептиком
- * замінюйте маску кожні чотири години
- * не використовуйте маску повторно

ЧИ БЕЗПЕЧНО ОТРИМУВАТИ ПОСИЛКИ З КРАЇН, ДЕ ЗАРЕЄСТРОВАНО ВИПАДКИ НОВОЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ?

- * Так, цілком. Неможливо заразитися новим коронавірусом через посылку

ЧИ ПЕРЕДАЄТЬСЯ ВІРУС 2019-NCOV ЧЕРЕЗ ФРУКТИ?

- * Немає ніяких даних, котрі пов'язували б новий коронавірус та фрукти. Нагадуємо, що фрукти необхідно ретельно мити, але це стандартна рекомендація

ЧИ МОЖНА ЗАРАЗИТИСЯ ВІД ТВАРИН?

- * Новий коронавірус – це передусім зоонозна інфекція. Тобто вона може передаватися від тварини до людини. Зазвичай, такі віруси не несуть загрози для людей. Проте коронавіруси можуть швидко мутувати та ставати небезпечними. Тому потрібно бути обережним та ретельно мити руки після контакту із твариною

© 2020 Українформ. Усі права захищені. У разі використання матеріалів посылання обов'язкове. www.ukrinform.ua
За даними МОЗ

УКРІНФОРМ

НЕПОВНЕ РЕЧЕННЯ

➤ Які речення називаємо неповними? Які його ознаки?

ВПРАВА Прочитай речення. Які з них є неповними? Аргументуй свою думку.

За вікном шумить дощ.

За вікном дощ.

На фестивалі дівчата красуються у вишиванках.

На фестивалі дівчата у вишиванках.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Повне речення містить усі необхідні для розуміння його змісту члени речення:

Джерельце під вербою виблискує водою (Т. Коломієць).

Неповне речення — це речення, у якому пропущено один або кілька необхідних членів речення, але їх можна встановити з тексту або із ситуації спілкування:

Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо з далиною (Л. Костенко). Навколо — маки.

- Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення.
- Найчастіше неповні речення вживаються в розмовно-побутовому та художньому стилях.
- Якщо на місці пропущеного члена речення в усному мовленні роблять паузу, то на письмі ставлять тире: *А довкола — млисто-бузкова далеч (О. Гончар).*

ЗАВДАННЯ

1 Перепиши прислів'я. Доведи, що ці речення — складні, підкресливши головні члени речення й відновивши (усно) пропущені слова. Постав тире, де потрібно.

1. Пташка радіє весні, а дитя матері. 2. Сонце зігріває повітря, а друг душу. 3. Не вчи орла літати, а рибу плавати. 4. Красна пташка своїм пір'ям, а людина своїм знанням. 5. День хвалять увечері, вечір уранці. 6. Не ясла до коней ходять, а коні до ясел. 7. Нового щастя шукай, а старого не полишай. 8. Не місце красить людину, а людина місце.

2 Прочитай речення. Обґрунтуй використання тире. Відновлюючи пропущені члени, простеж, як змінюється характер розповіді.

1. На видноколі — сиві тополі, вітер у полі колише ковиль (С. Фоменко). 2. В просвітку дерев — віддзеркалення міста (О. Делеменчук). 3. А в небі — райдуга-веселиця (М.Ткач). 4. Андрій додому поспіша, а сонце — у зеніт (О. Підсуха). 5. На душі — пізній сніг (О. Гаран). 6. Око бачить далеко, а розум — ще далі (Народна творчість). 7. Деревя розправляють сонні віти, над ними угорі — пташиний спів (С. Жуковський). 8. Без тебе світ не був би світом, зима — зимою, літо — літом (Р. Братунь).

3. Установи відповідність між частинами прислів'їв.

1. Пташка красна своїм пір'ям,	А а соловей завершує.
2. Ластівка день починає,	Б а людина — своїми знаннями.
3. Гарна мати сім'ю на ноги поставить,	В а в друге вилізе.
4. В одне вухо влізе,	Г а погана мати родину споганить.

Неповним реченням дуже часто є друга частина складного речення:
Брехня стоїть на одній нозі, а правда — [стоїть] на двох [ногах] (Нар. тв.).
У таких випадках слова пропускають, щоб уникнути повтору

4. Прочитай текст, а потім відредагуй його. Аби уникнути небажаних повторів, використовуй односкладні та неповні двоскладні речення. Запиши відредаговані речення.

Фестиваль «Країна мрій» — міжнародний фестиваль етнічної музики. Фестиваль «Країна мрій» проходить у Києві з 2004 року. Час проведення фестивалю «Країна мрій» збігається з народним святом Івана Купала. Сам фестиваль має вигляд народного гуляння-ярмарку. Триває фестиваль від 2 до 5 днів і, окрім виступів на основній сцені, фестиваль — це ще і ярмарок виробів народного мистецтва, книжковий ярмарок, майстер-класи народних ремесел. На майстер-класах народних ремесел вам майстри покажуть, як виробляються ті чи інші витвори людської фантазії, ви відвідаєте виставку народного малярства, ви побачите дитячу галявину, ви спробуєте страви етнічної кухні.

https://tvomisto.tv/news/5_prychyn_vidvidaty_festyval_kraina_mriy_u_lvovi_73422.html

5. Прочитай тексти. Склади і запиши діалог про те, який із фестивалів (і чому саме його) тобі хотілося б відвідати. Використай неповні речення. Завдання можна виконати у парах.

1. Родзинкою фестивалю «Республіка» в Кам'янці-Подільському є те, що його проводять на території історичної фортеці п'ятнадцятого століття. У цій неймовірній атмосфері ви зможете насолоджуватися сучасним вуличним мистецтвом: музикою, малюнком (*графіті*), поезією, танцем, відео. Фестиваль дебютував у 2011 році й досі залишається чи не єдиним некомерційним фестивалем в Україні. Усі зароблені на фестивалі гроші витрачено на мистецькі акції.

<http://guide-kp.com.ua/festival-respublika-2019-rozklad-respublicafest/>

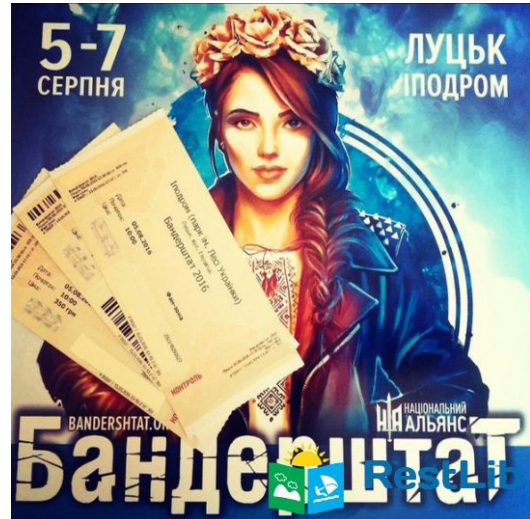
2. Фестиваль «Рок-Булава» відбудеться в Переяславі-Хмельницькому на Київщині. На березі Дніпра ви зможете не лише насолоджуватися музикою, а й милуватися неймовірною природою. Для меломанів виступлять понад 50 гуртів. Тут будуть не лише виконавці з усіх куточків України, а й іноземні рок-музиканти.

https://espresso.tv/article/2015/06/03/top_10_muzychnykh_open_eyr_festyvaliv_lita7

3. Фестиваль «Бандерштат» цього року пройде в Луцьку вже вдев'яте. Але нині, зважаючи на обставини в країні, патріотичний дух фестивалю актуальний як ніколи! На ньому не лише відпочиватимуть, а й думатимуть про те, як розбудувати Україну. У рамках заходу відбудеться Форум молодіжних патріотичних організацій та ініціатив. Гостей «Бандерштату» чекає насичена програма: інтелектуальні гутірки-дискусії, колоритна та драйвова музика, літературна сцена, низка спортивно-розважальних заходів, дитяче містечко, нічні кіноперегляди, майстер-класи, презентації, виставки, ярмарок, екскурсії.

<https://restlib.com.ua/novosti/festival-bandershtat-2016>

4. Фестиваль «Трипільські зорі» відбудеться в Черкасах. Цей проєкт не комерційний, фестиваль спрямований на збір коштів для учасників АТО. Тож ви не лише зможете насолодитися відпочинком у стилі етно, а й зробити благородну справу (О. Пасічник).

https://ua.igotoworld.com/ua/eventPage/1007_etnofestival-tripilski-zori.htm

З неповними реченнями не слід плутати незакінчені речення. **Незакінчене речення** – це уривок звичайного речення, яке з певної причини мовець раптово перервав, недоговоривши. У таких реченнях важко або й неможливо встановити пропущену частину. На письмі перерваність речення позначається трьома крапками. Наприклад:

«Я не Ганна, не наймичка, я...» - та й оніміла (Т. Шевченко)

Випиши із текстів неповні речення, підкресли члени речення. Простеж роль неповних речень у вираженні авторського задуму, зокрема у створенні динамізму, психологічної напруги висловлення.

1. Ми з Митьком давно мріяли поїхати до Юрківки, села, де жила Митькова бабуся...
– Уявляєш собі? – казав Митько. – Ліс. А в лісі озеро. А на березі курінь. А у курені – ми. А поруч багаття. І казанок з юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом – ні душі. (Я. Стельмах)
2. Море спить. Точнісінько, як людина. Високо здіймає груди, схропує сонно, ліниво... Коли море спить, вже ніяка сила його не розбудить. Ліниво похлюпує об камінь хвильками, пощеться тихо, сонно, розніжено (Ю. Збанацький)
3. Ох і очеретяна ж річка Оскіл! Ох і рибна ж вона! А яка вода в Оскалі! Лагідна, ласкава, м'яко-шовкова! (Остап Вишня)

Односкладне речення буде неповним лише тоді, коли в ньому пропущено необхідний для розуміння головний або другорядний член речення.

ПОРІВНЯЙ

ПОВНЕ

Їду в метро.

Холодна ніч.

НЕПОВНЕ

Їхав в метро.

Сьогодні холодна ніч.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Види односкладних речень

➤ Які речення називаємо односкладними? Які його ознаки?

- ВПРАВА**
- Прочитай речення. Поміркуй, чи однакові вони за змістом. Від чого залежать відтінки в змісті речень?
1. Іти легко. 2. Ідеться легко. 3. Ідемо легко. 4. Ми йдемо легко.
  - Поміркуй, за якою ознакою речення розподілено на дві колонки.

Прокидаюсь. Ранок. У вагоні ще сплять. Із самого ранку в серці лоскоче.	Я прокидаюсь. Настав ранок. У вагоні люди ще сплять. Із самого ранку в серці щось лоскоче.
--	---

Порівняй речення в наведених вище колонках. Чим відрізняється їхній зміст?
Речення якої колонки частіше використовують у живому спілкуванні?

Речення, у якому граматична основа складається з одного головного члена, називається **односкладним**. Другий головний член односкладному реченню не потрібний, бо його зміст і так зрозумілий.

Наприклад: *Летимо над горами.* У речення можна ввести підмет, але потреби в цьому немає. Особове закінчення дієслова **летимо** **вказує**, що дію виконує 1-ша особа множини (**ми летимо**). Тому це речення **повне**.

Односкладні речення, як і двоскладні, можуть бути **непоширеними** й **поширеними**, **повними** й **неповними**. Вони можуть бути частинами складного речення.

Односкладні речення збагачують, урізноманітнюють мовлення. Вони можуть передавати такі відтінки думки й почуття, які неможливо передати двоскладними реченнями.
Пор.: *Я не сиджу на місці. Мені не сидиться на місці.*

Залежно від способу вираження та значення головного члена односкладні прості речення поділяють на такі види

ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ				
з гол. членом у формі підмета НАЗИВНЕ	з головним членом у формі присудка			
	ОЗНАЧЕНО-особове	НЕОЗНАЧЕНО-особове	УЗАГАЛЬНЕНО-особове	БЕЗОСОБОВЕ
гол. член виражений ім. у Н.в.	гол. член – дієсл. 1 чи 2 ос.; дієслово наказов. спос.	гол. член – дієсл. 3 ос. мн.; форма множини мин.ч.	гол. член – дієсл. 2 ос. одн.; 1 чи 3 ос. множини	гол. член – безособ. дієсл., форми на -но, -то, присл.; інфінітив; слово "немає"
Ніч. Безмежний степ.	Іду поміж люди. Мово, живи!	Десь співають. Погмоніли й розійшлися.	Хоч вовком вий! Лежачого не б'ють.	
УВАГА! У називних реченнях немає і не може бути додатків та обставин	УВАГА! В о.-о. реч. гол. член не може стояти в 3 ос.	УВАГА! У н.-о. реч. присудок не може мати форми однини мин.ч.	УВАГА! У.-о. реч. виступають переважно прислів'ями	Холодно. Не спиться мені. УВАГА! у безособ. реч. немає і не може бути підмета

ЗАПАМ'ЯТАЙ Чи треба ставити крапку після заголовка? <https://www.youtube.com/watch?v=v9ME9hgCYIM>

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

- Називні речення не бувають питальними й спонукальними. Вони можуть бути частиною складного речення: *Весна, і смерть, і світле воскресіння*. Їх часто використовують у заголовках. Поміркуй, чому цей вид односкладного речення часто використовують у назвах текстів: *Червона рута. Весняний вечір. Пожежа*.
- На визначення типу речення — двоскладне чи односкладне називне — впливає порядок слів. Так, прикметник, що стоїть перед іменником, — означення, а прикметник, що стоїть після іменника, — іменна частина складеного присудка. Отже, речення *Небесний вогонь* — поширене, односкладне, називне (*вогонь* — головний член, *небесний* — означення), а речення *Вогонь небесний* — двоскладне, непоширене (*вогонь* — підмет, а *небесний* — іменна частина складеного присудка). У польській мові це правило не діє.

ЗАВДАННЯ

1. Перепиши речення, поставивши в кличному відмінку слова, що в дужках. Розстав розділові знаки.

Тебе я (земля) всю сходив до краю... (М. Вороний). 2. Пиши, не розгинайся (повістря)! (Н. Тихий). 3. Не плач не журися молодий (козак)! (Нар. тв). 4. Співай в простір весни веселий

(вітер)! (Є. Маланюк). 5. (Настя) замов квитки. А ти (Нестор) забереш їх після тренування. Підкресли односкладні речення. Чому серед речень із звертанням багато односкладних? Як вони називаються?

Односкладні речення, головний член яких називає дію, яку виконує конкретна особа, називаються *означено-особовими*. На цю особу (*я, ми, ти, ви*) вказує закінчення дієслова-присудка.

Означено-особові речення часто виражають спонукання: накази, прохання, побажання, заклики. Наприклад: *Перевірте роботи*.

Вони вживаються в розмовному (діалогі) і художньому стилях мовлення і є синонімічними до двоскладних.

2 Прочитай назви поезій Л. Костенко. Випиши назви віршів, які є означено-особовими реченнями.

- «Двори стоять у хуртовині айстр...»
- «Люблю чернігівську дорогу...»
- «Гроза проходила десь поруч...»
- «Буває, часом спіпну від краси...»
- «Іду в полях. Нікого і ніде...»
- «Вечірнє сонце, дякую за день...»
- «Готичні смереки над банями буків...»
- «Чоловіче мій, запрягай коня...»
- «Заворожи мені, волхве...»
- «Життя — як вокзал...»
- «Пишіть листи і надсилайте вчасно...»

3 Які типові sms-повідомлення, що містять означено-особові речення, отримуєш чи надсилаєш? Запиши свої sms-повідомлення за поданим зразком (7-8 речень) і підкресли у них головний член речення.

Запізнаюсь. Їду в метро. Скоро буду. Стою в корку. Зачекайте, будь ласка. Зустріч переношу на завтра. Зустрічайте. Не можу говорити. Зателефоную пізніше.

4 Прочитай текст. Випиши всі односкладні речення. Підкресли головний член і, якщо це можливо, визнач особу-виконавця дії.

Щоб у хаті жилося добре, для неї вибирали щасливе місце. Оселю не будували на колишній дорозі, у заплаві або руслі пересохлої ріки, а також там, де вже раз стояла хата, особливо спалена блискавкою. Не будувалися на роздоріжжі, на межі, на току, на могилі й на тому місці, де росла бузина, вільха, осика, верба, де колись стався якийсь злочин.

Облюбовували місце для майбутньої хати потай від чужого ока вже після заходу сонця. Насамперед визначали чотири кути, робили на їх місці заглиблення. У кожне з них насипали по пригорщі жита. Спочатку — де мала бути покуть, потім — де піч, а далі — де припічок і постіль. Рано-вранці, ще до сходу сонця, обстежували ті купки зерна. Так робили три ночі підряд. Якщо купки не пошкоджені, то на цьому місці можна ставити хату.

А потім, заготовивши все потрібне для будівництва, кликали людей на закладчини.

По українських селах ще й сьогодні не забувають давньої доброї традиції — будувати житло, клуню чи комору гуртом, толокою.

Просять на толоку і друзів, і сусідів, і родичів. Часто сходиться майже все село, бо тут же ледь не кожен один одному чи брат, чи сват, чи кум.

Односкладні речення, у яких основна увага зосереджена на факт чи події, а не на виконавцеві дії, називаються неозначено-особовими.

Особа – невизначена (*вони*)

Наприклад: *У селі починають працювати рано.*

Прочитай тексти. Перебудуй складні речення на два простих, одне з яких має бути неозначено-особовим. Запиши у робочий зошит по одному перебудованому реченню до кожного тексту.

1. «Лісова спіраль», закручений у мушлю дванадцятиповерховий житловий будинок у Німеччині, має зелений дах із травою, кущами й деревами, звідси споруда й дістала свою назву.

Ілюстрація: Wikipedia, послання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/72/Waldspirale_Darmstadt_-_Hundertwasser-Haus.JPG/1280px-Waldspirale_Darmstadt_-_Hundertwasser-Haus.JPG

2. Кубічні будинки в місті Роттердамі (Нідерланди) — це ціла вулиця квадратних з усіх боків будівель, повернених на 45 градусів і поставлених одним із кутів на звичайні одноповерхівки; сам куб — триповерховий: унизу — вітальня з вікнами на асфальт, на другому рівні — спальні й ванни, а на третьому поверсі — невелика пірамідальна кімната, яку можна пристосувати під солярій, дитячу, міні-обсерваторію або зимовий сад.

Ілюстрація: Wikipedia, послання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1b/Cube_houses_%28Rotterdam%29_IMG_5090.jpg/1280px-Cube_houses_%28Rotterdam%29_IMG_5090.jpg

3. А от «Будинок, що танцює» в Сопоті (Польща) — це будівля, перероблена на незвичайний, містичний музей: кімната з імітацією землетрусу магнітудою в шість балів, кімната для медитацій, віртуальні американські гірки, усюди стільці звисають із стелі.

Ілюстрація: Wikipedia, послання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f6/Krzywy_Domek_w_Sopocie.jpg/1280px-Krzywy_Domek_w_Sopocie.jpg

4. «Хабітат 67» — житловий комплекс у Монреалі, що складається з хаотично розміщених 346 неподібних один до одного кубиків; таким чином архітектору вдалося створити комплекс з окремих, незалежних ділянок із своїми палисадниками та двориками й водночас оптимально використати простір, щоб на порівняно невеликій площі розмістилося якомога більше людей.

Ілюстрація: Wikipedia, посилання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/91/Montr%C3%A9al_-_Habitat_67_%2804%29.jpg/1280px-Montr%C3%A9al_-_Habitat_67_%2804%29.jpg

5. Публічна бібліотека в Канзас-Сіті (США) має назву «Книжкова полиця», вона стала візитною картою ділового кварталу, її фасад має вигляд книжкової полиці, де розташувалися томи Шекспіра, Дікенса, Толкієна й Лао-цзи.

Ілюстрація: Wikipedia, посилання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f3/Library_%2817010263631%29.jpg/1920px-Library_%2817010263631%29.jpg

Місце для нотаток

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Розглянь фото незвичайних будинків. У якому з них ти хотів\ла б жити? Опиши кількома реченнями цей будинок, використовуючи неозначено-особові речення.

Місце для нотаток

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Прочитай речення. Поміркуй, чи головний член цих односкладних речень указує на всіх загалом чи на кожного зокрема? З'ясуй спосіб вираження головного члена речення

1. Не кидай слова на вітер.
2. Друга за гроші не купиш.
3. Не позичай у сусіда розуму.
4. По горобцях з гармат не стріляють.

Односкладні речення, які вказують на дію, котра сприймається узагальнено й властива будь-якій особі, називаються узагальнено-особові. Наприклад: Держи кишеню й уста замкненими. Часто такі речення виражають загальні судження, тому серед них багато прислів'їв і приказок. Найчастіше вживаються в розмовному та художньому стилях.

7. Перепиши відомі рядки поезій, розкриваючи дужки. Доведи, що утворені речення — узагальнено-особові.

(Любити) Україну, як сонце, (любити), як вітер, і трави, і води...

В годину щасливу і в радості мить, (любити) у годину негоди.

(Любити) Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну (В. Сосюра).

(Боротися) — (побороти), вам Бог помагає.

І чужому (научатися), й свого (не цуратися).

Хоча лежачого не (бити), та і полежать (не давати) ледачому (Т. Шевченко).

Цікаво знати

- Прислів'я та приказки — це збір правил, якими людина має керуватися в повсякденному житті. Вони рідко тільки констатують якийсь факт, швидше рекомендують чи застерігають, схвалюють або засуджують, — словом, повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь нашого народу, чия невичерпна талановитість, високе естетичне чуття й гострий розум і досі продовжують примножувати та збагачувати духовну спадщину, що зберігається віками.

- До стійких сполук слів належать форми вітання й прощання. Вони давно усталилися в українській мові, і їх не варто модернізувати без потреби. Досить часто чуємо неправильні форми вітання та прощання в розмові, по радіо й телебаченню: *«Добрий ранок!; Доброго дня, шановна редакція! (тут ще й ігнорування кличного відмінка — редакціє); Доброго вечора, шановні телеглядачі!; Доброї (спокійної, навіть гарної) ночі, дорогі діти!»* В українській літературній мові усталилися такі форми: **Доброго ранку!; Добрий день! (Добридень!); Добрий вечір! (Добри вечір!); На добраніч! Добраніч!**

(О. Пономарів. «Культура слова»)

8. Випиши форми дієслова в три колонки: у першу — інфінітиви, у другу — безособові дієслова, у третю — безособові дієслівні форми на -но, -то. Склади по одному реченню. Чи кожне речення матиме підмет?

Дзвенить, кортить, відновити, з'єднано, чатувати, ваблять, сміється, смеркає, триває, перебито, граючись, мріється, співаймо, інвестовано, витягне, цінується.

Безособовими називають односкладні речення, які означають дію, процес або стан, що мисляться незалежно від особи-діяча.

Підмета в таких реченнях немає й не може бути.

Наприклад: До булави треба й голови (*Народна творчість*). Де нема святої волі, не буде там добра ніколи (*Т. Шевченко*). Правди не сховати (*Народна творчість*).

9. Прочитай текст. Заміни двоскладні речення синонімічними безособовими. Поясни, як змінилося сприйняття висловлюваної думки. На який член речення перетворилися підмети?

Небо затягнули хмари. Темрява огорнула ліс. Вітер розкуйовдив крони дерев. Сильний порив вітру пригнув молодняк на узліссі мало не до землі. Блискавка черкнула по небу поки що десь далеко. Аж раптом блиснула зовсім поряд. Грім струсонув землю. Гуркіт злякав коней. Дощ нещадно шмагав вершників. На душі в них була тривога. Вони хотіли сховатися й десь у безпеці пересидіти грозу.

Безособові речення не можна переробити на двоскладні без зміни змісту.

10. Підкресли головні й другорядні члени речення. Визнач види односкладних речень і запиши їх у дужках після кожного речення.

Виходжу на вулицю. Відразу відчуваю свіжість. Як замело двір! Але сьогодні не так холодно. Піти покататися на санчатах? Та мені заборонили виходити на вулицю... Але ж як кортить! Нишком пробираюся в комірчину й дістаю санчата. Лечу з гірки! Тихіше їдеш — далі будеш? На гірці щоразу забуваю це прислів'я...

11. Прочитай вірш. Які з речень — двоскладні, а які — односкладні. Визнач види односкладних речень.

Свіча
Вітер. Злива. Безсоння.
Гасне літо зелене.
Падають на підвіконня
Жовті долоні клена.
Серце щемить від болю.
Вмиті безсонням очі.
Я — а поряд зі мною —
Чорна безодня ночі.
Запалю свічу з віком віч-на-віч.
Запалю свічу, щоб здолати ніч.
Запалю свічу у тривожний час.
Помолюсь вогню, щоб вогонь не згас.
(*І. Шинкарук*)

Називні речення — це односкладні речення з головним членом у формі підмета, у яких стверджується існування предмета чи явища:

Весна. І сонце. І зело (*В. Стус*).

Про дію в називному реченні не йдеться, тому присудка в ньому бути не може:

Вогні. Блискавка. Гроза.

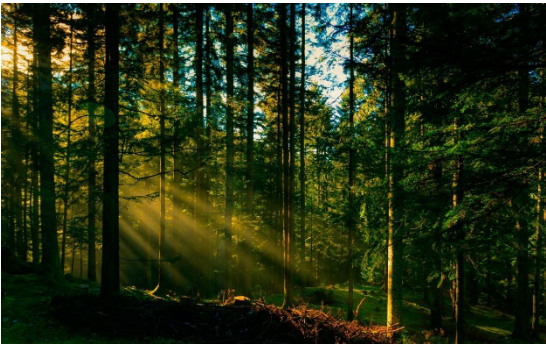
12. Прочитай текст. Добери до тексту заголовок (називне речення). Підкресли називні речення, зокрема й ті, що є частинами складного речення.

Червоний півень... Так здавна в народі називають пожежу. Є навіть фразеологізм «пустити червоного півня», тобто підпалити що-небудь. Найменша необережність — і вогонь може призвести до пожежі. Наслідки страшні. Зранку — золоте поле, а ввечері — чорна пустка... Кинутий недопалок, розведене багаття, несправність техніки — з цього починаються пожежі. Елементарна уважність — і ліс, і поле збережено! Не будьте байдужими до природи!

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

- Що таке однорідні члени речення?
- Розділові знаки при однорідних членах речення.
- Що таке однорідні і неоднорідні означення?
- Що таке узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами?

ВПРАВА Пригадай, що ти знаєш про просте речення. Прочитай текст, знайди речення з кількома членами, які відповідають на одне і те ж питання. Поміркуй, яка їхня функція.

Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою й великим прастарим дубом. Галява скраю переходить у куп'я й очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину — то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гущавини лісу, упадає в озеро, потім, по другому боці озера, знову витікає й губиться в хащах. Саме озеро — тиховоде, укрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині. Місцина вся дика, таємнича, але не понура, — повна ніжної задумливої поліської краси. Провесна

(За Лесею Українкою).

<https://www.volynnews.com/news/all/na-volyni-v-lisi-znayshly-tilo-hrybnyka/>

Однорідними називають рівноправні члени речення, що відповідають на одне й те саме питання, стосуються одного члена речення й виконують однакову синтаксичну роль.

- Однорідні члени речення можуть поєднуватися сполучниковим (сполучники + інтонація), безсполучниковим (інтонація) і змішаним зв'язком.
- Залежно від типу зв'язку між однорідними членами речення ставлять або не ставлять розділові знаки, переважно це будуть коми.
- Однорідні члени речення вимовляють із перелічувальною або протиставною інтонацією.

Не вважають однорідними членами речення:

- повторювані слова: *Іде Котигорошко тим лісом, іде та й іде (Народна творчість).*
- стійкі сполуки типу *ні те ні се, ні риба ні м'ясо, і холод і голод, ні туди ні сюди, і так і сяк, ні вдень ні вночі, і сміх і гріх, ні світ ні зоря та ін.*
- дві однакові форми дієслова, одна з яких позначає дію, а друга — її мету: *сяду відпочину (з якою метою сяду?), піду почитаю (з якою метою піду?)*

ЗАВДАННЯ

1. Перепиши речення, знайди однорідні члени і постав розділові знаки.

1. Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням пізнім дзвоном солов'їним ніжним голосом зозулі вогким одудів гуканням... (М. Рильський). 2. Дорога то спускалась униз то знову підіймалась угору (П. Куліш). 3. Ніч була темна але тиха (І. Нечуй-Левицький). 4. Природа довго боролася шуміла протестувала й не хотіла скоритись (М. Коцюбинський). 5. У садах пахне медом терпкістю густою (О. Ющенко). 6. До чудової пісні Музиканта прислухалися пташки і дерева і квіти (За В. Сухомлинським). 7. Не вітер буря над землею в замети кляла білий сніг (Л. Первомайський).

2. Прочитай речення, встав пропущені літери й розділові знаки. З'ясуй, яку синтаксичну роль виконують однорідні члени речення.

1. Зацвіли усі діброви і долини і луги (М. Стельмах). 2. Радіють молодій обнові б..рези кле-ни явори (Л. Дмитерко). 3. І барвінком і рутою і рястом квітчає в..сна землю; мов дівчину в з..леному гаї (Т. Шевченко). 4. Дуби ш..рокочолі і тр..мтячі осики гостроверхі ялини і т..ндітні б..різки пр..вітно зустрічали людей. 5. На з..мній кулі ростуть хлібні томатні масляні тюльпанові оливкові сунічні кавові д..рева (А. Чала).

Кома не ставиться між компонентами усталених сполук на зразок *і так і саяк, і вдень і вночі, ні туди ні сюди, ні саяк ні так, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо*.

3. Перепиши, дібравши з довідки потрібні однорідні члени речення. Добери до тексту заголовок і запиши його.

Ліс стояв, неначе молода під вінцем, у дорогому білому уборі, якого не вигідає жодна людська думка. І все те диво ... наскрізь, ... , сипало іскрами, діамантами, ... то різким, то ... світом. Ні одна картина природи влітку не може прирівнятися до тієї пишної картини зими: то був ... , ... , фантастичний сон заснулої землі (І. Нечуй-Левицький).

Довідка: світилося, матовим, переливалось, мрійний, блищало, тихий.

Однорідні члени речення можуть бути поширеними, тобто мати при собі залежні слова: Часом присниться синій барвінок, сивий полин і сум чебрецевий (В. Стус).

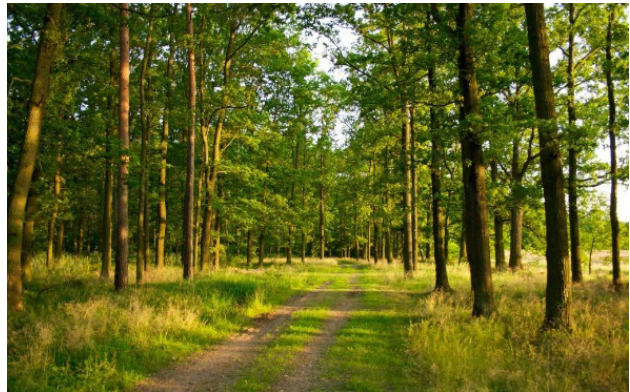
У реченні може бути не один, а два чи більше рядів однорідних членів речення: Глід, шипшина й терен дикий вмиють без галасу і крику всю поляну оточили, нашорошили голки (В. Симоненко).

4

Перепиши речення й розстав розділові знаки. Знайди і прочитай ряди однорідних членів речення.

1. Ще в дитинстві я ходив у трави в го-
мінливі трепетні ліси (В. Симоненко).

2. Липневий день догорає десь за су-
тінками височенних дубів і лип палахко-
тить на золотих банях і сяйно-білих
стінах собору (І. Багряний). 3. Косим
ніжним промінням сонця осінь визоло-
тила на деревах листя рясними дощами
вкупала його тихими ночами і в мороз-
ні ранки посріблила його ніжними візе-
рунками інею (Ю. Збанацький). 4. Верби
й верболози сіро-зеленим туманом ко-

тилися по лузі й закривали подекуди воду. 5. Світло хвилями ллється з неба сповняє повітря
несито пожара тіні на землі загаяя їх під дерева кущі у гущину (М. Коцюбинський)

<https://volynonline.com/yak-na-volini-vidnovlyuyut-lis-video/>

Однорідні й неоднорідні оЗНАЧЕННЯ

ВПРАВА Прочитай текст і поміркуй.

А. Як зміниться текст, якщо вилучити означення?

Б. Для чого їх ужито в тексті?

В. Чому між виділеними означеннями не стоять коми?

Паляникова родина

<https://images.app.goo.gl/eUJc8LxrCUZs1exV6>

Паляник, і його жінка, і Василина, й усі діти були дуже схожі між собою. У всіх були **чорні тонкі** брови, **блискуче темне** волосся, **круглі карі** очі. Але найстарша дочка Василина була на диво гарна. **Широкий високий і білий** лоб блищав проти сонця, неначе біла квітка. **Тонкий рівний** ніс світився на сонці, а пишні, повні та чималі губи виступали вперед, неначе рожевий пуп'янок. На тонкій шиї чорнів шнурок із дукачем¹ і червоніло **дрібненьке добре** намисто. На голові — дві **товсті чорні** коси, перевиті червоними кісниками. Рум'янець, ніжний, ледве примітний, розливався по щоках (За І. Нечуєм-Левицьким).

Два або більше означень при означуваному слові можуть бути як однорідними, так і неоднорідними.

Між однорідними означеннями, поєднаними безсполучниковим зв'язком, ставиться кома. Якщо прикметники-означення характеризують предмет із різних боків (між ними не можна поставити сполучник і), то вони неоднорідні й між ними кома не ставиться:

Невід'ємним атрибутом нового сценічного образу Тіни Кароль є світле хвилясте волосся.

¹ Дукач (іст., заст.) — те саме, що дукат — жіноча прикраса у вигляді монети.

Означення однорідні, якщо	Приклади
характеризують предмет з одного боку (колір, розмір, матеріал, форма тощо)	<i>Голубі, карі, зелені очі незворушно дивилися на вчителя.</i>
суто позитивні або суто негативні за значенням	<i>У голосі вартового бринять <u>людяні, теплі, співчутливі</u> нотки (О. Гончар).</i>
ужиті в переносному значенні (епітети)	<i>З <u>невлежаного туману</u> вийшов <u>синьоокий, золоточубий вересень</u> (М. Стельмах).</i>
перше непоширене (прикметник чи дієприкметник), а друге поширене (словосполучення)	<i>У долині стояв <u>самотній, залишений зграєю</u> лелека.</i>
кожне наступне означення підсилює, уточнює або пояснює попереднє	<i>З <u>особливим, трепетним</u> почуттям батьки ставляться до своїх <u>маленьких дітей</u>.</i>
стоять після означуваного слова	<i>Хода <u>рівна, упевнена</u> видавала в дівчині <u>гімнастку</u>.</i>

5. Випиши спочатку словосполучення з однорідними означеннями, а потім — з неоднорідними. Постав коми між однорідними означеннями.

Тихий спокійний характер; високий дитячий голос; ніжний приємний голос; високий стрункий чоловік; високий рівний лоб; скромна струнка дівчина; чарівний барвистий світ; натренований сильний хлопець; худорлява білява дівчина; висока темношкіра людина; відомий тонкий лірик; широкі блакитні очі; довгий рівний ніс.

6. Прочитавши текст, випиши речення з однорідними означеннями й постав, де треба, розділові знаки.

Як з'явився пластилін

Дорогі друзі!

Ви мабуть чули цікаві невігадані історії про випадкові винаходи. Наприклад Джо МакВікер продавав звичайнісінький дешевий засіб для очищення шпалер і заробляв на цьому невеликі гроші. Цей засіб нагадував на дотик м'яку глиняну масу й називався... пластиліном. Кмітлива молода невістка Джо взяла пластилін у дитячий садок дала погратися ним малим непосидючим дітям і не змогла в них його відібрати. МакВікер звичайно швидко зорієнтувався додав до пластиліну різнокольорових веселих фарб розбавив приємним духмяним ароматизатором і... став заробляти в десятки разів більше (Т. Ткачук).

<https://semeistvo.rozali.com/deteto/zashto-e-polezna-igrata-s-plastilin.html>

Перепиши текст, уставивши пропущені літери. Підкресли однорідні й неоднорідні означення хвилястою лінією.

Татуюван..я: за і проти

Сучасна молода людина н..впин..о експ..риментує зі своїм тілом, сміливо та свавільно пр..крашає себе ч..слен..ими модними татуюван..ями, пірсингом, навіть шрамами. Усе для того, аби пр..вернути до себе увагу, бути ор..гінальною, викликати захоплен..я, розширити коло спілкуван..я. Більшість із нас хоч зараз може зробити собі дірку в носі, вусі або ж татуажного симпатичного д..льфіна на пл..чі. Та чи варто к..руватися мінливими гламурними т..нденціями сьогоден..я, поспішати бути в тренді? Адже кожен такий невиважений, спонтанний крок залишатиме на тілі відбиток на все життя. Можливо, краще спершу уважніше пр..слухатися до себе й спробувати збагнути власну ідентичність? (С. Іванюк).

<https://publish.com.ua/moda-i-stil/10-tsikavikh-faktiv-pro-tatuyuvannya.html>

Прочитай відомості з журналу. Склади і запиши три речення про співачку Руслану, використавши однорідні й неоднорідні означення.

Руслана

Співачка, піаністка, диригент, танцюристка

1. Карі глибокі очі.
2. Густе каштанове волосся.
3. Нестримний, запальний характер.
4. Серед захоплень — сучасні екстремальні види спорту.

Рецепт успіху від Руслани

1. Робити свою улюблену справу.
2. Робити це віддано, чесно й безкорисливо.
3. Навчитися думати й сприймати Україну як державу, за яку ми відповідальні.

Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами

ВПРАВА Прочитай речення. Чим вони відрізняються?
Як змінюється інтонація? У якому місці відбувається зміна?

До Червоної книги України занесені їжак вухатий, ховрах європейський, заєць-біляк, горностай, зубр європейський та ін.

До Червоної книги України занесені такі звірі: їжак вухатий, ховрах європейський, заєць-біляк, горностай, зубр європейський та ін.

Узагальнювальне слово — назва, що охоплює всі перелічувані в реченні предмети, ознаки, дії чи обставини (вони є однорідними членами). Значення узагальнювального слова розкривається через однорідні члени речення:

Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі (Б. Олійник).

Узагальнювальними словами здебільшого бувають займенники (усе, усі, ніхто, ніщо) і прислівники (всюди, скрізь, ніде та ін.), рідше — словосполучення. Узагальнювальні слова є тим самим членом речення, що й однорідні члени

 Прочитай тексти. З кожного тексту випиши речення з узагальнювальним словом і однорідними членами речення. Прокоментуй розділові знаки у виписаних реченнях.

Текст 1. Крокодили наповнюють свої шлунки навіть камінням. До раціону крокодила входять різні тварини: черепахи, жирафи, буйволи й навіть леви. Камені ж допомагають усю цю їжу перетравити.

Текст 2. У Парижі, у Берліні, у Борго-Сан-Лоренцо — у багатьох містах встановлено пам'ятники собакам за їх заслуги. Сенбернару Баррі, що врятував під час снігових заметів в Альпах сорок осіб, — пам'ятник у Франції. Собаці-поводирю сліпих — у Німеччині. В Італії — пам'ятник собаці Вірному, що 14 років щовечора ходив до поїзда зустрічати господаря, який загинув на війні.

Текст 3. Перший у світі цирк-дельфінарій був організований у 1946 році у Флориді (США). Дельфіни тут швидко навчилися дивувати: високо вистрибувати з води, пролітати крізь кільце, гратися м'ячем, бити у дзвін і навіть співати. Зараз такі дельфінарії є в багатьох країнах світу.

Ілюстрація: Wikipedia, послання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c3/Barry_der_Rettungshund.jpg/1280px-Barry_der_Rettungshund.jpg

 Прочитай ряди слів. Знайди і назви узагальнювальні слова. Склади із ними речення.

1. Ведмеді, олені, дичина, кабани, зайці.
2. Верхові, породи коней, запряжні, ваговози.
3. Ссавці, вовки, лисиці, рисі, борсуки.
4. Кінь, собака, кіт, корова, свійські тварини.
5. Мисливські собаки, такса, хорт, борза, лайка.

11 Перепиши речення, ставлячи розділові знаки.

1. Коні водилися в нас різні хитрі й недобрі нещасливі й ображені перелякані й стурбовані.
2. Дід розмовляв із кіньми з телятами з травами зі старою грушею і дубом з усім живим.
3. Унаслідок такої діалектики природи качки курочки чайки все наше птаство впізнавало Тихона ще здалека й ховалось у воду під латаття.
4. Дід шкодував що вже в лісах рідко траплялися дикі звірі їжак заєць тхір вовк (За О. Довженком).

Розділовий знак	Правило	Приклади
двокрапка	після узагальнювального слова перед однорідними членами речення (після узагальнювального слова можуть стояти слова як-от, а саме, наприклад ; у такому разі перед цими словами треба ставити кому, а після них — двокрапку)	<i>На дубових пеньках борсук в'ялить і сушить різну здобич: мишей, вужів, жаб, ящірок, черв'яків (П. Стефаров).</i> <i>Легко піддаються дресуванню службові собаки, як-от: вівчарки, сенбернари, доги, ротвейлери (З дит. енциклопедії).</i>
тире	після однорідних членів речення перед узагальнювальним словом	<i>Кабанам, лисицям, оленям — усім доводиться пристосовуватися до зими.</i>

12 Прочитай текст і виконай завдання:

- Знайди і прочитай речення з однорідними присудками.
- Знайди і прочитай речення з неоднорідними означеннями.
- Випиши речення з узагальнювальними словами й однорідними членами, поясни вживання розділових знаків

Рись

Під старою сосною простяглася, гріється проти сонечка рись. Вона чує, як перепурхують із дерева на дерево всякі пташки: рябчик, синиця, сорока. Маленьке пухнасте рисеня видерлося на спину рисі. Потягується, воркоче стара рись, грається з маленьким веселим рисеням. Уночі вирушає рись по здобич, нечутно крадеться під розлогими деревами: під ялинами, соснами й осиками. Ні зайчисько-біляк, ні старий тетерук чи важкий глухар, ні сонний лякливий рябчик — ніхто не втече від гострих пазурів розбійниці-рисі. Багато шкоди заподіює в лісі рись (За І. Соколовим-Микитовим).

Ілюстрація: Wikipedia, послання: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/68/Lynx_lynx_poing.jpg

13. Перепиши речення, розставивши розділові знаки. Накресли схеми речень (за зразком).

Умовні позначки для схем:

[УС] — узагальнювальне слово;

О — однорідні члени речення;

___ — інші члени речення.

Зразок. Диких звірів в Україні можна зустріти скрізь: у лісах, на луках, на узбережжях водойм, у садах і парках. ___ [УС]: О, О, О, О і О.

1. Дрібними горіхами насінням грибами різними харчами запасуються з осені хазяїновиті білочки. 2. Кажани живляться нічними комахами жуками метеликами комарами. 3. Своє гніздо в дуплах дерев білочки вистеляють сухими стеблами трав мохом пір'ям. 4. Миші охоче гризуть не тільки зерно й насіння а й інші предмети книжки килими меблі картини. 5. Чорницями суницями яблуками виноградом такими вітамінами не забуває ласувати лисиця (З книжки «Світ-дивосвіт України»)

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Якщо однорідними членами, що стоять після узагальнювального слова, речення не закінчується, то перед ними ставиться двокрапка, а після них — тире:

Усяке птаство, як-от: деркачів, перепілок, куликів, курочок — можна було викосити косою в траві (О. Довженко).

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ

Сполучникові й безсполучникові складні речення

- Які речення називаємо складними? Які його ознаки?
- Чим вони відрізняються від простих?
- Що таке сполучникові та безсполучникові складні речення?

ВПРАВА 1. Прочитай обидва тексти. Дай відповідь на запитання:

- Чи однаково сприймається зміст речень у різних колонках?
- У якій колонці речення тісніше пов'язані за змістом?
- У чому полягає відмінність між простими й складними реченнями?

А.

Я захоплююся різними настільними іграми, а мій тато обожнює теніс. Щоб ніхто не був обділений своєю забавкою, ми всією родиною щоп'ятниці граємо в «Монополію», а щосуботи ходимо махати ракетками.

Б.

Я захоплююся різними настільними іграми. Мій тато обожнює теніс. Ніхто не повинен бути обділений своєю забавкою. Щоп'ятниці ми всією родиною граємо в «Монополію», а щосуботи ходимо махати ракетками.

Складним називають речення, утворене з двох або більше простих речень, об'єднаних в одне ціле змістом, інтонацією, за допомогою сполучників і без них, наприклад:

Хлопцям особливо цікаво все, що дає змогу розвивати фізичну силу й сміливість. Дівчатка від природи по-особливому чутливі, тому їм підходять більш спокійні захоплення.

Частини складного речення умовно називають простими реченнями, але вони не є самостійними. Частини складного речення (прості речення) інтонаційно не завершені, бо під час аналізу ми його штучно розчленовуємо.

Складні речення можуть утворюватися як із двоскладних, як у наведених вище прикладах, так і з односкладних простих речень, наприклад:

Відвідую спортзал щодня, хоча мені радять тренуватися лише тричі на тиждень.

У наведеному прикладі перша частина — означено-особове речення, а друга частина — неозначено-особове речення.

Складні речення виконують ту саму роль, що й прості, але вони, порівняно з простими, містять більше інформації.

ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте речення і скажіть, які з них — прості, а які — складні. Поділись, яке твоє хобі.

Хобі — це якесь захоплення, улюблене заняття на дозвіллі. На першому місці в рейтингу захоплень є кіно. Якщо не знаєте, як провести час, підіть на новий фільм. Друге місце посідає не надто оригінальна, але поширена пристрасть до музики. Зараз усе популярнішими стають забуті хіти 80–90-х років. Прослухайте сучасні ремікси — і ви впізнаєте в них пісні Queen, Scorpions, С. С. Catch та інших відомих виконавців. Третє місце розділили між собою захоплення фотографією, малюванням, туризмом і спортом.

2. Прочитай текст і виконай завдання:

- Випиши лише складні речення і підкресли у них граматичні основи.
  - Прокоментуй, які частини поєднуються за допомогою сполучників, а які — без них.
- Усього кілька кілометрів від Хуста — і перед вами постає мальовниче село Іза — визнана не тільки в нашій країні, а й у Європі столиця лозоплетіння. Зародився цей промисел наприкінці XIX століття, коли на території села оселився майстер-ремісник, що згодом передав своє вміння синам. А далі майстерність передавалася від покоління до покоління. В Ізі всі працюють з лозою — це не лише ремесло, а й спосіб життя. Досвід і секрети плетіння передаються з діда-прадіда, не знайти в Ізі людини, яка б не знала цього ремесла. На подвір'ї можна побачити за роботою чотири покоління — найстарші й найменші, які вже з трьох років беруться до праці. Творчий доробок майстрів надзвичайно різноманітний: столи, стільці, крісла-гойдалки, шафи, скрині для білизни, хлібниці, таці... Форми та розміри виробів у кожного майстра — неповторні.

(За І. Богачук)

3. Прочитай текст і виконай завдання:

- Перепиши текст, об'єднавши прості речення в складні (за допомогою сполучників і без них).
- Знайди складні речення і визнач, з яких видів простих речень (за складом граматичної основи) вони складаються.

Здавалося б, що може бути простішим за наперстки? Така звичайна й проста річ. Проте це цікава історія. Наперстки винайшли в Стародавньому Китаї в III столітті до нашої ери. Спочатку їх виготовляли з товстої шкіри. У давні часи наперстки не тільки використовували для шиття, а й носили як прикрасу. Фірма Карла Фаберже виготовляла не тільки писанки й прикраси, а й наперстки, що входили до ювелірних швейних наборів. Є наперстки для в'язальниць — довгі, зі штирками, щоб було зручно вив'язувати. Також вигадали наперстки для роботи з бісером — з липучками, які «ловлять» бісеринки. Уважається, якщо побачити наперсток уві сні, незабаром трапиться нагода подарувати комусь радість (з газети «Порадниця»).

Ілюстрація: Wikipedia, посилання: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/SKU120027-5.jpg>

ЦІКАВО ЗНАТИ

У побуті люди частіше використовують прості речення, особливо в діалогах. А ось художні твори важко уявити без складних речень, адже вони дають можливість якнайкраще передати емоції, враження, зміни в природі, причиново-наслідкові зв'язки тощо.

4. Побудуй складне речення на кілька простих — і переконайся, як важко це зробити і як багато змістових та емоційних відтінків воно втратить від такої перебудови.

Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги (видно, кидався вві сні), і побачив над собою скам'яніло-бузкове небо, яким воно буває лише восени на сході сонця, — без жайворіння, без легких із позолотою хмарок по обрію, без усміхненої радості пробудження. Климко підібгав ноги під поли діжурчини, щоб зогрілися, й онімілою тремтячою рукою дужче розгорнув солону напроти очей (Гр. Тютюнник).

Прочитай речення і виконай завдання.

- Випиши у робочий зошит лише складні речення.
- Підкресли у них граматичні основи.
- Над кожним простим реченням напиши його вид за складом граматичної основи.

1. Мені страшно признатися: я щаслива. 2. А вечір пролітає, наче крижень, черкнувши місто синіми крильми. 3. Так багато на світі горя, люди, будьте взаємно красивими! 4. Вповзає вовк і тягне мерзлий хвіст, в сузір'ї Риб вловивши кілька тюльок. 5. Недумано, негадано забігла в глухомань, де сосни пахнуть ладаном в кадильницях світань. 6. В ніч високосного притулку, коли йде обертом земля, ти до плеча мене притулиш безсмертним рухом скрипаля. 7. Рятуй мене, врятуй мене, бо гине моя душа, задивлена в чужу. 8. У світі злomu і холодному, де щастя зіткане з прощань, чи ми пробачим одне одному цю несподівану печаль? 9. В дні, прожиті печально і просто, все було як незайманий сніг (Л. Костенко).

СПОЛУЧНИКОВІ ТА БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

ВПРАВА Прочитай прислів'я та виконай завдання:

- За яким принципом записано вислови у дві колонки?
- Чи впливає наявність або відсутність сполучників на сприйняття цих висловів? Як саме?

Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
Слово — срібло, мовчання — золото.

Якщо хочеш їсти калачі, то не сиди на печі.
Слово — срібло, а мовчання — золото.

Складні речення поділяють на **сполучникові й безсполучникові** за способом зв'язку їхніх частин (простих речень).

У складнопідрядних реченнях можна поставити питання від головної частини до залежної (підрядної): *Селфі більше **захоплюються дівчата**, бо **вони люблять фотографуватися**.* Від першої частини (головної) до другої (залежної) можна поставити питання **чому? з якої причини?** *Селфі більше **захоплюються дівчата**, (чому?) бо **вони люблять фотографуватися**.*

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ		
СПОЛУЧНИКОВЕ		БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ
Складносурядне	Складнопідрядне	
з рівноправними за змістом частинами, поєднаними сполучниками і, та, а, але, проте, однак, або, чи й інтонаційно	з головною й залежною (підрядною) частинами, поєднаними сполучниками що, щоб, бо, якби, якщо, хоч або сполучними словами хто, що, який, де, коли й інтонаційно	з частинами, поєднаними лише інтонаційно
<i>Розкриваю парасольку — і дощ мені вже не докучає.</i>	<i>Схильні до повноти люди вибирають одяг темного кольору, бо він візуально приховує пишні форми.</i>	<i>Я одягну кросівки: вони більше пасують до джинсів.</i>

6. Прочитай текст і виконай завдання:

- Визнач сполучникові й безсполучникові складні речення
- Назви сполучники й сполучні слова, що поєднують прості речення в складне.

У модних оглядах дуже часто натрапляємо на поняття «стиль вінтаж», або «вінтажний одяг». Вінтаж — це напрям, який має на меті подарувати друге життя ексклюзивним старим речам. Якщо одягу менше двох десятирок років, він вважається сучасним, а якщо більше, то належить до стилю ретро. Вінтажні речі обов'язково мають бути оригінальними: вони передають атмосферу давнини. Вінтажною вважаємо річ, яка була унікальною й дорогою свого часу, наприклад дизайнерською. Справжні вінтажні речі з огляду на їхню ексклюзивність коштують дуже дорого. Сучасний одяг, що копіює вінтажний, виглядає дешевше (з газети «Порадниця»).

7. Прочитай речення і виконай завдання:

- Випиши спочатку безсполучникові складні речення, а потім — сполучникові.
- Підкресли граматичні основи речень та сполучники й сполучні слова.

1. Дизайнери зробили все можливе, щоб догодити найвибагливішим модницям і модникам.
2. Речі з квітковим малюнком не варто ховати в шафі, оскільки вони актуальні в цьому сезоні.
3. Челсі — надзвичайно зручне взуття, яке не може не порадувати хлопців відсутністю шнурків і замків.
4. Складно уявити насичений бузковий колір у повсякденному житті, але оптимісти й індивідуалісти обов'язково повинні спробувати незвичайний стиль.
5. Ліловий буде доречним на молодіжній вечірці, бежевий можна вдягнути й на ділову зустріч.
6. Не варто дивуватися: графіка та квітковий орнамент стануть нерозлучними супутниками молодіжних шуб із штучного хутра.
7. Водолазки знову в моді — хлопці можуть поєднувати їх не тільки з джинсами, а й з класичним костюмом.

https://radiotrek.rv.ua/uploads/media/99/b0/99b0795f5156d9933f91a61dee59e675_w320.webp

Складне речення може мати більше двох частин (простих речень), причому вони можуть поєднуватися й за допомогою сполучників (сполучних слів), і без них, наприклад:

*Модний одяг має бути зручним: шкода бачити жертв моди,
що потерпають від завузьких джинсів чи замало взуття.*

Перша й друга частини поєднані безсполучниковим зв'язком, а друга й третя — за допомогою сполучного слова *що*. Такі синтаксичні конструкції називають **складним реченням із різними видами зв'язку**.

- 8 Прочитай текст і визнач види складних речень за способом зв'язку їхніх частин.

Урізноманітнити весняний гардероб можна окулярами. Вислів «дивитися на світ крізь рожеві окуляри» набуває реального сенсу, якщо придбати таку модель. Елегантна класична форма пасуватиме до будь-якого обличчя, вона стане колоритним доповненням весняного стилю.

Проте запам'ятайте, що колір скла має бути коричневим, оскільки лінзи інших кольорів (рожевого, синього чи жовтого) можуть шкідливо впливати на зір. Віддавайте перевагу скляним лінзам: пластикові теж небезпечні для очей.

Дотримуйтеся простих правил, і ваша стильна обновка слугуватиме тривалий час: надівайте та знімайте окуляри двома руками, тримаючи за дужки; не кладіть окуляри лінзами на тверду поверхню; тримайте їх у спеціальному футлярі (З журналу «Пані»).

<https://year.pp.ua/moda/modni-okulyari-2021-sonceaxisni-ta-dlya-zoru.html>

ЦІКАВО ЗНАТИ

Зазвичай успішні люди в спілкуванні вміють бути особливо переконливими. У цьому їм допомагає не тільки багатий словниковий запас і грамотна будова речень, а й гарна артикуляція. Не лінуйтеся під час розмови вимовляти звуки чітко.

- 9 I. Склади складне речення з простих речень, щоб частини з'єднувались

а) інтонацією, без сполучників

Котик Ромчик йде по хаті. Котик збудить не хоче Каті.

б) сполучниками або сполучними словами

М'який ласкавий тихий вечір лягає спати у траву шовкову. Я чую ньеньки колискову.

II. Складне речення перебудуй у прості.

Ходить кіт по току у червонім ковпаку, а миші сміються, аж в боки беруться.

Більшість речень, з'єднаних інтонацією, можна перебудувати у речення, з'єднані сполучниками або сполучними словами і навпаки. З простих речень утворюються складні, а із складних – прості. Таке перетворення називається **синонімією**, а речення **синонімічними**

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Які способи творення іменників ти знаєш?
2. Які способи творення прикметників ти знаєш?
3. Яке правило вживання великої літери у назвах організацій, інституцій?
4. Яке правило вживання великої літери у назвах орденів, нагород, премій?
5. Схарактеризуй поняття *однозначність* і *багатозначність*.
6. Які слова називають омонімами? Чим вони відрізняються від багатозначних слів?
7. Схарактеризуй явище лексичної синонімії.
8. Які є різновиди синонімів?
9. Схарактеризуй явище лексичної антонімії та її різновиди.
10. Яку роль відіграють омоніми, синоніми, антоніми в українській мові?
11. Як багатозначність слів використовується у літературі?
12. Які іменники належать до третьої відміни?
13. *Мати* як іменник третьої відміни.
14. Що є характерною ознакою четвертої відміни? Які іменники тут належать?
15. Який наголос характерний для іменників з суфіксом *-ят-*, а який для іменників з суфіксом *-ен-*?
16. Назвати розряди займенників за значенням.
17. З якими частинами мови співвідносяться займенники?
18. Категорія способу у дієсловах в українській мові. Як творимо дієслівні форми дійсного, умовного та наказового способу?
19. Чим повні речення відрізняються від неповних? Наведи приклади.
20. З якою метою вживаються у мовленні неповні речення?
21. Розкажи про особливості вживання тире в неповних реченнях.
22. Пригадай кілька прислів'їв чи приказок, які б за структурою були неповними реченнями.

23. Чим односкладні речення відрізняються від двоскладних? Яка їх роль у мовленні?
24. Чим може бути виражений головний член означено-особових і неозначено-особових речень? Наведи приклади.
25. Поясни, чому узагальнено-особові речення широко вживаються у народних приказках і прислів'ях. Наведи приклади.
26. Чим може бути виражений головний член безособових речень? Наведи приклади.
27. Що спільного й відмінного між називними й іншими видами односкладних речень?
28. Які члени речення можуть бути у називних реченнях? Відповідь обґрунтуй.
29. Які члени речення називають однорідними? Наведи приклади.
30. Поміркуй, чим однорідні члени речення відрізняються від словосполучень.
31. Чим відрізняються однорідні означення від неоднорідних? Наведи приклади.
32. У яких випадках ставимо кому між однорідними членами речення?
33. Що таке узагальнювальні слова? Розкажи про вживання розділових знаків при таких словах.
34. Що таке складне речення?
35. Назви засоби зв'язку у складному реченні.
36. Як називається складне речення, частини якого поєднуються між собою лише інтонацією?
37. Які ознаки складного речення?

ЗМІСТ

Таємнича г – п'ята літера української абетки	1
Спрощення в групах приголосних	5
Правопис великої літери	9
Творення іменників	13
Правопис складних іменників	19
Творення прикметників	21
Синоніми, антоніми, омоніми. Багатозначні слова	27
III відміна іменників	39
IV відміна іменників	43
Займенник. Розряди за значенням	49
Дієслово. Категорія способу та особи	53
Неповне речення	59
Односкладні речення. Види односкладних речень	63
Однорідні члени речення	71
Складне речення та його ознаки. Сполучникові й безсполучникові складні речення	79
Перевір себе	85

